

Masterscriptie - Arbeid, Organisatie & Management

Faculteit der Sociale Wetenschappen

Waarom hebben laagopgeleiden weerstand tegen mondialisering?

Weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden verklaard vanuit economische en culturele factoren.

Opleiding: Arbeid, Organisatie & Management
*Faculteit der Sociale Wetenschappen
Erasmus Universiteit Rotterdam*

Student: Jofry van Bergen
Studentnummer: 351415
Begeleider: Dr. Jeroen van der Waal

Voorwoord

Voor u ligt het resultaat van mijn masterscriptie die ik geschreven heb in het kader van de opleiding Arbeid, Organisatie & Management aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam.

Na de afronding van een schakeljaar Sociologie en de deelname aan de daaropvolgende master, is dit document het eindproduct van een studie die ik in de avonden naast mijn werk gevolgd heb.

Ik wil graag Dr. Jeroen van der Waal bedanken voor zijn begeleiding tijdens het schrijven van deze scriptie, in het bijzonder vanwege zijn vakinhoudelijke kennis en constructieve feedback.

Ook wil ik graag alle familie, vrienden en collega's bedanken die af en toe voor de nodige afleiding hebben gezorgd.

Tot slot, maar zeker niet op de laatste plaats, wil ik graag mijn ouders bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun, vertrouwen en betrokkenheid in de afgelopen periode.

Voor mijn broertje Collin van Bergen

Rotterdam,
juni 2013

Samenvatting

De weerstand tegen mondialisering is in voorgaande studies voornamelijk onderzocht vanuit een economisch perspectief (Scheve & Slaughter, 2001; O'Rourke & Sinnott, 2001; Mayda & Rodrik, 2004). Hierin wordt gesteld dat laagopgeleiden meer weerstand zullen hebben op grond van hun zwakke economische positie.

In dit onderzoek is de weerstand tegen mondialisering vanuit zowel een economisch als cultureel perspectief onderzocht. Het opleidingsniveau dient hierbij als ambigue indicator voor zowel de economische als de culturele positie van het individu. Vanuit deze perspectieven zijn hypothesen ontwikkeld en getoetst op basis van data over zowel de economische als culturele positie van respondenten en hun houding tegenover verschillende mondialiseringsvraagstukken. In dit onderzoek is daarnaast getracht een uitputtende meting van het concept mondialisering te gebruiken: Naast de weerstand tegen vrije internationale handel is eveneens de weerstand tegen arbeidsmigratie en internationale investeringen in het mondialiseringsconcept betrokken.

Uit de analyse blijkt dat het opleidingsniveau cultureel geïnterpreteerd dient te worden om de weerstand tegen mondialisering onder laaggeschoolden te kunnen verklaren. Op twee van de drie aspecten van mondialisering die in dit onderzoek onderscheiden worden, verklaren culturele factoren de weerstand van het individu. Daarentegen kan geen enkele hypothese die vanuit een economisch perspectief ontwikkeld is, worden bevestigd.

Naast het belang van culturele factoren blijkt eveneens het geslacht de weerstand tegen mondialisering te verklaren: Vrouwen hebben meer weerstand tegen mondialisering dan mannen. Vervolgonderzoek is echter nodig om te bepalen hoe deze relaties precies moeten worden geduid.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
1.1 Aanleiding	5
1.2 Probleemstelling	6
1.3 Opbouw van de scriptie	7
2. Theoretisch kader	8
2.1 Mondialisering	9
2.2 Economisch verklaringsmodel	10
2.3 Cultureel verklaringsmodel	13
2.4 Conceptueel model	17
3. Data & Operationalisering	18
3.1 Data	18
3.2 Operationalisering	18
3.2.1 Weerstand tegen mondialisering	18
3.2.2 Opleidingsniveau	23
3.2.3 Economische positie	23
3.2.4 Cultureel kapitaal	25
3.2.5 Culturele onzekerheid	28
3.2.6 Controlevariabelen	29
3.2.6.1 Geslacht	30
3.2.6.2 Leeftijd	30
3.2.6.3 Etniciteit	30
4. Resultaten	31
4.1 Weerstand tegen vrije internationale handel	32
4.2 Weerstand tegen arbeidsmigratie	34
4.3 Weerstand tegen buitenlandse investeringen in Nederland	36
4.4 Weerstand tegen Nederlandse investeringen in het buitenland	38
4.5 Reflectie hypothesen	39
5. Conclusie	42
5.1 De relatie tussen het opleidingsniveau en de weerstand tegen mondialisering	42
5.2 Debat	44
5.3 Vervolgonderzoek	47
Literatuur	51

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Onderzoek naar weerstand tegen mondialisering wordt voornamelijk verricht vanuit een economisch perspectief; of iemand positief of negatief denkt over mondialisering is afhankelijk van zijn of haar individueel economische belang (Scheve & Slaughter, 2001; O'Rourke & Sinnott, 2001; Mayda & Rodrik, 2004).

Onderzoeken in deze richting zijn onder andere geïnspireerd door de economische Stolper-Samuelson (1941) theorie. Deze theorie stelt dat de individuele gevolgen van mondialisering afhankelijk zijn van iemands positie op de arbeidsmarkt. Individuen die over relatief veel 'human-capital' beschikken, hebben een gunstige arbeidsmarktpositie en zullen hierdoor profiteren van mondialisering. Individuen die over relatief weinig 'human-capital' beschikken, hebben een minder gunstige arbeidsmarktpositie en zullen hierdoor voornamelijk nadelen van mondialisering ondervinden.

Een aantal studies vertrekt vanuit deze theorie om de weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden te verklaren (Scheve & Slaughter, 2001; O'Rourke & Sinnott, 2001; Mayda & Rodrik, 2004). Hierin wordt gesteld dat het opleidingsniveau als indicator voor de economische positie van het individu dient; hoogopgeleiden beschikken over relatief veel 'human capital' en kunnen hiermee een gunstige positie op de arbeidsmarktpositie verkrijgen. Op basis van deze gunstige arbeidsmarktpositie zal men, vanuit de rationale achter de Stolper-Samuelson theorie (1941), steun voor mondialisering hebben. Andersom zullen laagopgeleiden, vanuit hun relatief zwakke positie op de arbeidsmarkt, meer protectionistisch ingesteld zijn en weerstand tegen mondialisering rapporteren.

Binnen de beschreven onderzoekstraditie wordt het opleidingsniveau eenzijdig geïnterpreteerd als zijnde een indicator voor economische positie. Een aantal recente studies benadrukt echter dat het opleidingsniveau, naast economische positie, eveneens een indicator voor de culturele positie van het individu is (Houtman, 2003; Van der Waal et al., 2010; Van der Waal & Houtman, 2011). In deze onderzoeken worden de economische positie en een aantal culturele factoren in een analyse gecombineerd en wordt geconcludeerd dat verschillende individuele attitudes vanuit een culturele interpretatie van het opleidingsniveau

moeten worden begrepen. In deze onderzoeken indiceert het opleidingsniveau, naast economische positie, eveneens de hoeveelheid cultureel kapitaal en bepaalt het mede het gevoel van culturele onzekerheid van individuen. Deze culturele factoren blijken de hoge mate van ethocentrisme en autoritarisme onder laagopgeleiden te verklaren, terwijl hun zwakke economische positie hierop nauwelijks invloed heeft (Houtman, 2003; Van der Waal & Houtman, 2011). Het uitgangspunt van dit culturele verklaringsmechanisme voor de weerstand tegen mondialisering ligt in de interpretatie van het concept mondialisering; dit wordt niet alleen als economisch, maar eveneens als cultureel proces beschouwd. Naast de economische aspecten associëren laagopgeleiden mondialisering, volgens dit mechanisme, namelijk eveneens met culturele diversiteit. Op grond van hun geringe beschikking over cultureel kapitaal en hun gevoel van culturele onzekerheid zullen zij deze diversiteit, zo luidt de verklaring, als bedreiging ervaren en zullen zij eerder weerstand tegen mondialisering hebben.

Dat de weerstand tegen mondialisering relatief sterker aanwezig is onder laagopgeleiden, staat vrijwel onomstotelijk vast (Scheve & Slaughter, 2001; O'Rourke & Sinnott, 2001; Mayda & Rodrik, 2004; Hainmueller & Hiscox, 2006; Mansfield & Mutz, 2009).

Systematisch onderzoek naar de verklaring hiervoor, en voornamelijk het belang van opleidingsniveau als indicator voor zowel culturele als economische factoren, is echter niet eerder verricht. Het hier voorgestelde onderzoek tracht zowel economische als culturele verklaringfactoren in één analyse naar de weerstand tegen mondialisering te integreren.

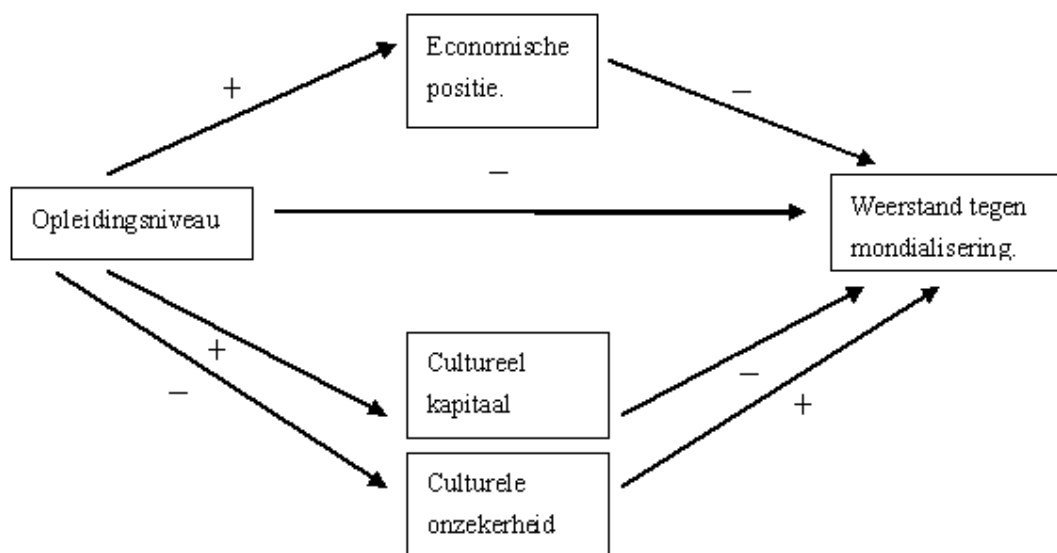
1.2 Probleemstelling

De centrale vraag in dit onderzoek heeft als doel om de weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden te verklaren. Binnen deze kaders wordt opleidingsniveau als indicator voor zowel de economische positie als voor de hoeveelheid cultureel kapitaal van het individu beschouwd. Daarnaast wordt, als onderdeel een cultureel verklaringsmechanisme, getoetst of opleidingsniveau de mate van culturele onzekerheid beïnvloedt en of dit eveneens weerstand tegen mondialisering kan verklaren.

De probleemstelling van dit onderzoek luidt:

Kan de weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden worden verklaard vanuit hun zwakke economische positie, hun geringe beschikking over cultureel kapitaal en hun gevoel van culturele onzekerheid?

Hieronder een visuele weergave van de relaties op conceptniveau:

1.3 Opbouw van het onderzoek

Het hier voorgestelde onderzoek zal bestaan uit vijf paragrafen. Na de eerste inleidende paragraaf die uitmondt in een probleemstelling, bevat de tweede paragraaf een uitwerking van het theoretisch kader waarin de concepten uit de probleemstelling en het economisch en cultureel verklaringsmechanisme voor de weerstand tegen mondialisering zullen worden verduidelijkt. In deze paragraaf worden eveneens de hypothesen die als leidraad voor de data-analyse dienen geformuleerd.

De derde paragraaf beschrijft de gebruikte data voor dit onderzoek beschrijft en verantwoordt de operationalisering van de verschillende concepten.

De vierde paragraaf bevat de resultaten van de data-analyse. In deze paragraaf worden de hypothesen die voortkomen uit het uit het theoretisch kader getoetst.

Tot slot bevat de vijfde paragraaf een conclusie waarin de terugkoppeling naar de geformuleerde probleemstelling wordt gemaakt. Vervolgens worden de theoretische implicaties van dit onderzoek bepaald en worden aanbevelingen gedaan voor eventueel vervolgonderzoek.

2. Theoretisch kader

In deze paragraaf worden de centrale begrippen uit het conceptueel model verduidelijkt. In de subparagrafen worden de begrippen 'mondialisering' en het 'economisch verklaringsmechanisme' en 'cultureel verklaringsmechanisme' voor de weerstand tegen mondialisering verder uitgewerkt. Op grond van de bevindingen uit deze paragraaf wordt het theoretisch kader afgesloten met een verdere invulling van het conceptueel model.

2.1 Mondialisering

Mondialisering kent meerdere verschijningsvormen; Sklair (2002) spreekt in dit kader over economische, politieke en culturele sferen van mondialisering.

Economische mondialisering uit zich onder andere in de internationale handel tussen corporaties en economische samenwerking tussen verschillende nationale staten. Deze handel en samenwerkingsverbanden leiden onder andere tot het ontstaan van multinationale corporaties en internationale economische organisatievormen zoals de WTO (Wereldhandelsorganisatie).

Politieke mondialisering komt tot uiting in verschillende internationale politieke samenwerkingsverbanden. In bepaalde gevallen leidt deze samenwerking tot het ontstaan van transnationale institutionele organisaties zoals de Europese Unie en de NAVO. Dergelijke organisaties kunnen beschikken over een eigen beslissingsbevoegdheid die een inbreuk op de soevereiniteit van nationale staten doet.

Culturele mondialisering heeft betrekking op de internationale verspreiding van waarden- en normenpatronen, die zich onder andere uit in de verspreiding van bijvoorbeeld consumentisme, vrijetijdsbesteding en mode. De televisie, het internet en internationale merknamen, zoals McDonalds en Apple, zijn belangrijke media die aan deze vorm van mondialisering bijdragen.

In het kader van dit onderzoek beperk ik mij tot de economische variant van mondialisering. Gemakshalve zal ik in dit onderzoek spreken over mondialisering als synoniem voor economische mondialisering.

Economische mondialisering kan gedefinieerd worden als "de internationale economische uitwisseling en stroom van goederen, diensten, arbeid en kapitaal" (Brady, Beckfield & Zhao, 2007; Brady, 2009). Brady, Beckfield & Seeleib-Kaiser (2005) onderscheiden in het kader van deze definitie een drietal indicatoren voor mondialisering; internationale handel, arbeidsmigratie en internationale investeringen. De economische uitwisseling van goederen en diensten staat voor internationale handel, de economische uitwisseling van arbeid staat voor arbeidsmigratie en de economische uitwisseling van kapitaal staat voor internationale investeringen.

Het voorliggende onderzoek tracht de weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden te verklaren. Op grond van deze theoretische definities en indicatoren, kan weerstand tegen mondialisering dus geïnterpreteerd worden als weerstand tegen internationale handel, weerstand tegen arbeidsmigratie en weerstand tegen internationale investeringen.

In bestaand onderzoek dat de weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden tracht te verklaren, wordt één dimensie van dit concept gebruikt; de weerstand tegen internationale handel (Scheve & Slaughter, 2001; O'Rourke & Sinnott, 2001; Mayda & Rodrik, 2004; Hainmueller & Hiscox, 2006; Mansfield & Mutz, 2009). Scheve & Slaughter (2001) operationaliseren de weerstand tegen mondialisering in dit kader via een stelling over het landelijk invoeren van importheffingen op buitenlandse producten. Op basis van de conceptualisering en definitie van mondialisering uit de beschreven studies kunnen, naast weerstand tegen internationale handel, de weerstand tegen arbeidsmigratie en de weerstand tegen internationale investeringen eveneens als indicatoren voor het overkoepeld concept 'weerstand tegen mondialisering' worden beschouwd.

2.2 Economisch verklaringsmechanisme

Verschillende onderzoekers hebben de weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden vanuit een economisch perspectief onderzocht (Scheve & Slaughter, 2001; O'Rourke & Sinnott, 2001; Mayda & Rodrik, 2004). Hierin wordt gesteld dat deze weerstand toeneemt naarmate de economische positie van een individu zwakker is. Opleidingsniveau en inkomen worden hierbij als indicatoren voor de economische positie beschouwd. In de vorige paragraaf

is beschreven dat weerstand tegen mondialisering kan worden uitgedrukt in drie aspecten: Weerstand tegen internationale handel, weerstand tegen arbeidsmigratie en weerstand tegen internationale investeringen. De genoemde onderzoeken richten zich alleen op een verklaring voor de weerstand tegen internationale handel onder laagopgeleiden en interpreteren dit vanuit een aantal klassieke economische theorieën zoals het Heckscher-Ohlin model en de Stolper-Samuelson theorie (1941) (Scheve & Slaughter, 2001; O'Rourke & Sinnott, 2001; Mayda & Rodrik, 2004).

Binnen deze theoretische modellen worden de economische implicaties van internationale handel op de landelijke inzet van productiefactoren en het mechanisme van vraag en aanbod naar arbeid onderzocht.

Het Heckscher-Ohlin model stelt dat een land voornamelijk goederen exporteert die geproduceerd worden met de productiefactor die in dat land in overvloed aanwezig is. Een land importeert daarentegen voornamelijk goederen die geproduceerd worden met de productiefactor die in dat land schaars is. Binnen dit model ontwikkelen Stolper & Samuelson (1941) een theorie die stelt dat de beloning van de productiefactor die in overvloed aanwezig is, toeneemt als gevolg van de landelijk stijgende vraag naar capaciteit voor deze productiefactor. Anderzijds daalt de beloning van de schaarse productiefactor, omdat de landelijke vraag naar capaciteit voor deze productiefactor afneemt. Grofweg kan er een onderscheid worden gemaakt tussen de productiefactor kennis en de productiefactor arbeid. De productiefactor kennis duidt hierbij op arbeid die kennisintensief is en op grond van de 'human-capital' theorie vooral door hoogopgeleiden wordt uitgevoerd. De productiefactor arbeid duidt op werk met een belangrijke fysieke component en wordt op grond van de 'human-capital' theorie voornamelijk door laagopgeleiden uitgevoerd.

Indien deze theoretische modellen op West-Europa en de Verenigde Staten worden geprojecteerd, kan worden geconcludeerd dat de productiefactor kennis een grotere rol dan de productiefactor arbeid speelt (Mayda & Rodrik, 2004). Vanuit het Heckscher-Ohlin model betekent dit dat West-Europese landen en de Verenigde Staten in een vrije internationale handelssituatie vooral goederen exporteren die met de productiefactor kennis geproduceerd

worden en goederen importeren die met de productiefactor arbeid geproduceerd worden. Aangezien kennisintensieve arbeid een hoog opleidingsniveau vergt, zal de vraag naar hooggeschoold personeel toenemen. Arbeidsintensieve werkzaamheden worden vooral door laagopgeleiden verricht, waardoor de vraag naar laaggeschoold personeel zal afnemen. Als gevolg neemt de beloning voor hooggeschoolde arbeid toe en de beloning voor laaggeschoolde arbeid af.

Het Heckscher-Ohlin model en de Stolper-Samuelson theorie (1941) zijn puur economisch van aard; er wordt geen onderzoek gedaan naar de invloed van deze economische mechanismen op individuele attitudes. De eerder genoemde sociaalwetenschappelijke onderzoeken interpreteren deze economische mechanismen als verklaring voor de weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden. Deze groep loopt in een kennisintensieve maatschappij namelijk een inkomens- en werkloosheidsrisico ten gevolge van internationale handel; het aanbod van arbeidsintensief werk neemt af en de beloning daalt. Op grond van dit risico zullen zij meer weerstand tegen mondialisering rapporteren, zo wordt gesteld.

De theoretische rationale van dit economisch mechanisme wordt voornamelijk gebaseerd op de economische positie van het individu. Het beschreven mechanisme verklaart echter alleen de weerstand tegen internationale handel, aangezien dit de enige indicator is die in bestaand sociologisch onderzoek voor weerstand tegen mondialisering gebruikt wordt. Op grond van de economische logica van dit model, kan deze redenering echter ook uitgewerkt worden voor de andere aspecten van mondialisering die in de vorige paragraaf beschreven zijn; arbeidsmigratie en internationale investeringen.

Met betrekking tot arbeidsmigratie wordt op basis van de substitutiethese aangenomen dat migranten voornamelijk afkomstig zijn uit ontwikkelingslanden (Van der Waal, 2010). Deze arbeidsmigranten beschikken over het algemeen over relatief weinig 'human-capital' en zullen daardoor voornamelijk arbeidsintensieve werkzaamheden verrichten. Aangezien laagopgeleiden eveneens arbeidsintensieve werkzaamheden verrichten, ontstaat er vanuit de gedachte achter de substitutiethese meer concurrentie voor deze vorm van arbeid (Johnson, 1980). Deze concurrentie kan de lonen drukken, simpelweg omdat het aantal beschikbare banen gelijk blijft, maar het aantal beschikbare arbeidskrachten stijgt. Laagopgeleiden lopen

via deze arbeidsmigratie dus een inkomensrisico. Daarnaast neemt ook het werkloosheidsrisico toe, vanwege de mogelijkheid dat de beschikbare banen uiteindelijk overgenomen worden door arbeidsmigranten. Johnson (1980) stelt naar aanleiding van deze gevolgen dat het aannemelijk is dat laagopgeleiden, indien zij geleid worden door een economisch eigenbelang, weerstand tegen arbeidsmigratie uiten.

Het effect van internationale investeringen kan op basis van bestaand onderzoek tweeledig worden geformuleerd. Sassen (1988) betoogt hoe investeringen van kennisintensieve maatschappijen in ontwikkelingslanden leiden tot een cultureel-ideologische verbinding van de lokale bevolking met de landen waaruit deze investeringen afkomstig zijn. Daarnaast zorgen investeringen in ontwikkelingslanden veelal voor een nieuwe structurering van plaatselijke arbeidsmarkten; arbeidskrachten zijn gewend om in hun eigen levensonderhoud te voorzien, maar komen nu te werken in fabrieken van multinationale organisaties en in een werkgever-werknemer relatie met een ontvangst van loon. Vanwege de geografische ligging van deze fabrieken is vaak al een binnenlandse migratie van landelijke naar stedelijke gebieden nodig; deze verhuizing vergemakkelijkt een volgende stap in de vorm van internationale migratie. Daarbij leidt de cultureel-ideologische verbinding tot een potentiële migratie richting de investerende landen (Sassen, 1988). Buitenlandse investeringen staan daarmee in verband met een toenemende arbeidsmigratie (Van der Waal, 2010), waarvan zojuist betoogd is dat dit de druk op lonen en het werkloosheidsrisico voor laaggeschoolde arbeid verhoogd. De tweeledigheid van internationale investeringen ligt besloten in het karakter van deze investeringen; deze gaan veelal gepaard met een uitbesteding van arbeidsintensieve banen naar minder ontwikkelde landen. Deze trend leidt wederom tot een afname van het aanbod van arbeidsintensieve banen in een kennisintensieve maatschappij en daardoor een druk op de lonen en een hoger werkloosheidsrisico voor laagopgeleide arbeiders. Tegen deze achtergrond is het aannemelijk dat zij eveneens meer weerstand tegen buitenlandse investeringen rapporteren.

Samenvattend kan worden gesteld dat het economisch mechanisme in de verklaring van de weerstand tegen mondialisering voornamelijk uitgaat van een economische keuze voor

eigenbelang. Deze komt tot stand via een aantal complexe arbeidsmarktmechanismen die optreden als gevolg van de verschillende aspecten van mondialisering; de gevolgen van internationale handel op basis van het Heckscher-Ohlin model en de Stolper-Samuelson theorie (1941), de gevolgen van arbeidsmigratie op basis van de substitutiethese en de gevolgen van internationale investeringen via potentiële migratiestromen en de uitbesteding van arbeidsintensief werk naar ontwikkelingslanden. Deze mechanismen kunnen worden vertaald naar een inkomens- en werkloosheidsrisico voor laagopgeleiden, omdat zij in een kennisintensieve maatschappij voornamelijk arbeidsintensieve werkzaamheden verrichten. De interpretatie van dit economisch verklaringsmechanisme is dan ook dat deze economische risico's de weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden kunnen verklaren.

Op basis van dit economisch verklaringsmechanisme worden de volgende hypothesen getoetst:

Hypothese 1A: De weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden kan worden verklaard vanuit hun zwakke economische positie die gevormd wordt door hun relatief lage inkomen.

Hypothese 1B: De weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden kan worden verklaard vanuit hun zwakke economische positie die gevormd wordt door hun geringe mate van arbeidsparticipatie.

Hypothese 1C: De weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden kan worden verklaard vanuit hun zwakke economische positie die gevormd wordt door hun sterke mate van baanonzekerheid.

2.3 Cultureel verklaringsmechanisme

Het begrip cultuur en haar betekenis als verklaringsmechanisme is op sociologisch vlak verbonden met Pierre Bourdieu. Bourdieu (1973) zag cultuur voornamelijk als mechanisme voor de continue reproductie van sociale ongelijkheid. Dit is echter niet de betekenis dat het

cultureel mechanisme in dit onderzoek heeft.

Houtman (2003) beschrijft hoe cultuur in de context van Bourdieu gebruikt wordt om gedrag vanuit economische drijfveren te verklaren. Cultuur verklaart hierbij namelijk niet het gedrag zelf, maar is instrumenteel aan het gedrag dat gemotiveerd wordt door economisch gewin. De reproductie van sociale ongelijkheid via cultuur zorgt er namelijk voor dat mensen die over een relatief grote hoeveelheid 'belichaamd' cultureel kapitaal vanuit hun opvoeding beschikken, succesvol zijn in het onderwijs en het hier verkregen 'institutioneel' kapitaal, in de vorm van diploma's, om kunnen zetten in economisch voordeel op de arbeidsmarkt. Het cultureel verklaringsmechanisme in dit onderzoek duidt daarentegen op het verklaren van individuele attitudes vanuit culturele in plaats van economische drijfveren. Verschillende onderzoekers hebben in dit kader op de eenzijdigheid van een economisch verklaringsmechanisme gewezen en de invloed van culturele factoren op individuele attitudes onderzocht (Houtman, 2003; Van der Waal et al., 2010; Van der Waal & Houtman, 2011). Eén van de centrale gedachten achter een cultureel verklaringsmechanisme is dat het opleidingsniveau niet alleen staat voor iemands economische positie, maar eveneens een indicator is voor de hoeveelheid cultureel kapitaal waarover individuen beschikken (Houtman, 2003; Van der Waal et al., 2010; Van der Waal & Houtman, 2011).

Hainmueller & Hiscox (2006) en Mansfield & Mutz (2009) doen in hun studies suggesties voor onderzoek naar het belang van culturele factoren in de verklaring voor de weerstand tegen mondialisering.

Hainmueller & Hiscox (2006) doen een voorstel voor een analyse naar de verklaringskracht van economische kennis en cultureel kapitaal in de relatie tussen het opleidingsniveau en de weerstand tegen mondialisering, maar verrichten hier vervolgens zelf geen onderzoek naar. Mansfield & Mutz (2009) trachten de weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden te verklaren vanuit hun ethocentrische houding. Het is echter aannemelijk dat ethocentrisme, evenals weerstand tegen mondialisering, twee uitingen van het zelfde zijn. Deze concepten verklaren daarmee niet elkaar, maar hebben wellicht één centraal achterliggend verklaringsmechanisme. Hieraan geeft een cultureel mechanisme in de vorm van beschikking over cultureel kapitaal en een gevoel culturele onzekerheid een mogelijke invulling.

De vraag is welke theoretische rationale er in het kader van de weerstand tegen mondialisering achter een cultureel verklaringsmechanisme schuilt. Binnen het economisch mechanisme wordt het opleidingsniveau eenzijdig geïnterpreteerd als zijnde een indicator voor de economische positie van het individu. Binnen een cultureel mechanisme indiceert het opleidingsniveau eveneens de hoeveelheid cultureel kapitaal waarover individuen beschikken (Houtman, 2003; Van der Waal et al., 2010; Van der Waal & Houtman, 2011).

Cultureel kapitaal uit zich in "het vermogen om cultuuruitingen te herkennen en hun betekenis te begrijpen" (Houtman, 2003). Hooggeschoolden beschikken vanuit hun opleiding over een relatief grote hoeveelheid cultureel kapitaal en zijn daardoor over het algemeen in staat om de subjectiviteit van hun eigen culturele patronen te erkennen. Zij realiseren zich dat 'hun cultuur' een geconstrueerde werkelijkheid vormt en daarmee slechts één van de vele manieren van betekenisgeving is. Hoogopgeleiden hebben hierdoor een flexibel beeld van de sociale realiteit en zijn in staat om deze als zijnde onderhevig aan interpretatie te beschouwen. Zij zien contact met minderheden van een andere culturele afkomst wellicht als leermoment en als uitdaging om de eigen cultuur kritisch te kunnen beschouwen. Laagopgeleiden zullen, vanwege hun relatief geringe beschikking over cultureel kapitaal, cultuur over het algemeen niet als subjectieve aangelegenheid beschouwen; zij hebben de neiging om hun eigen culturele denkbeelden als universele waarheid te beschouwen. Denkbeelden die strijdig zijn met hun eigen culturele patronen zijn daarmee 'niet goed' of 'niet waar' en vormen een bedreiging. Cultureel kapitaal heeft in dit opzicht een deconstruerende werking; het nodigt uit tot deconstructie van de eigen culturele denkpatronen en maakt daarmee begrip voor en acceptatie van 'afwijkende' culturele denkpatronen mogelijk (Gabennesch, 1972).

Dit mechanisme verklaart voornamelijk hoe de houding tegenover culturele diversiteit vanuit het opleidingsniveau, als onderdeel van het cultureel kapitaal, tot stand komt, hiermee is echter niet aangetoond hoe dit cultureel kapitaal eveneens de weerstand tegen mondialisering kan verklaren. Deze stap hangt samen met een ander interpretatieverschil tussen het economisch- en cultureel verklaringsmodel. Naast de beschouwing van opleidingsniveau als indicator voor de hoeveelheid cultureel kapitaal, wordt mondialisering niet alleen vanuit een

economische, maar eveneens vanuit een culturele context geïnterpreteerd. Laaggeschoolden zien mondialisering binnen dit kader niet alleen als economische, maar eveneens als culturele bedreiging. Vanuit hun lage opleidingsniveau en dus hun geringe beschikking over cultureel kapitaal voelen laaggeschoolden zich bedreigd door culturele diversiteit. Mondialisering wordt in deze context beschouwd als een mechanisme dat bijdraagt aan deze culturele diversiteit; bijvoorbeeld door geïmporteerde buitenlandse producten als gevolg van internationale handel of het ontstaan van migratiestromen als gevolg van het vrij verkeer van personen. Aangezien laagopgeleiden deze diversiteit als bedreiging ervaren, zullen zij volgens een cultureel verklaringsmechanisme meer weerstand tegen mondialisering rapporteren. Vanuit de betekenis van cultureel kapitaal voor het culturele verklaringsmodel, wordt de volgende hypothese getoetst:

Hypothese 2a: De weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden kan worden verklaard vanuit hun geringe beschikking over cultureel kapitaal.

Het tweede centrale concept binnen het cultureel verklaringsmechanisme wordt gevormd door een gevoel van culturele onzekerheid. In tegenstelling tot de verhouding met het cultureel kapitaal, is het opleidingsniveau geen indicator van culturele onzekerheid. Onderzoek toont echter aan dat een gevoel van culturele onzekerheid wel voor een belangrijk deel vanuit iemands opleidingsniveau kan worden verklaard (McDill, 1961; Van der Waal et al., 2010; Van der Waal & Houtman 2011). Deze culturele onzekerheid uit zich in een bepaald wantrouwen tegenover het onbekende en een pessimistische blik op de realiteit en toekomstige ontwikkelingen hierin. Onderzoek toont eveneens aan dat culturele onzekerheid een belangrijke verklaringfactor is voor een afwijzende houding tegenover culturele minderheidsgroeperingen (Srole, 1956; Van der Waal et al. 2010; Van der Waal & Houtman, 2011). Mondialisering wordt door laagopgeleiden, vanuit een culturele perceptie, beschouwd als stimulans voor het vergroten van de culturele diversiteit. Het wordt namelijk onder andere gekenmerkt door het importeren van buitenlandse producten en het openstellen van de arbeidsmarkt voor arbeidsmigranten. Deze producten, ideeën en personen brengen eveneens 'afwijkende' culturele patronen met zich mee, hetgeen voor culturele diversiteit zorgt. Vanuit

hun culturele onzekerheid wordt deze diversiteit door laagopgeleiden als bedreiging ervaren, waardoor zij meer weerstand tegen mondialisering zullen hebben.

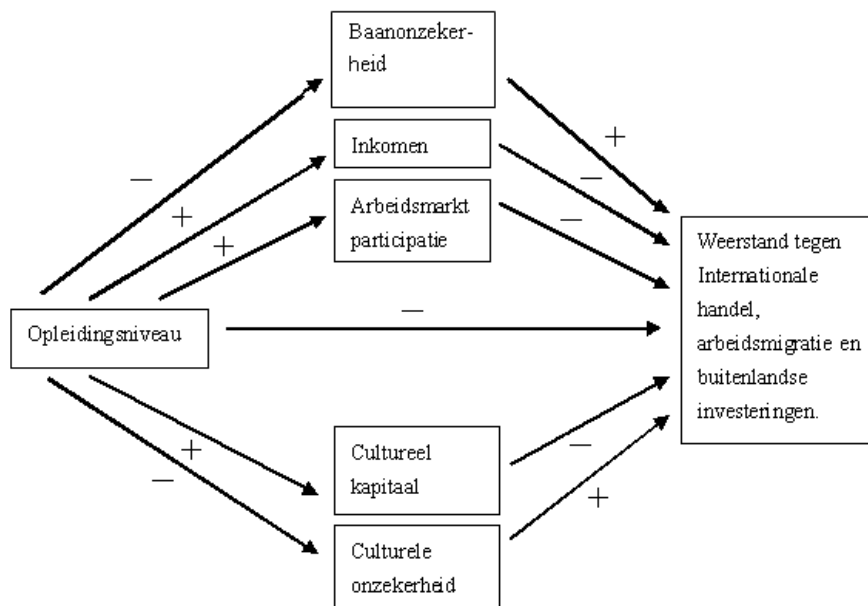
Vanuit de betekenis van culturele onzekerheid voor dit culturele verklaringsmechanisme, wordt de volgende hypothese getoetst:

Hypothese 2B: De weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden kan worden verklaard vanuit hun sterke gevoel van culturele onzekerheid.

2.4 Conceptueel model

Op basis van dit theoretisch onderzoek kan het conceptueel model nader worden ingevuld.

Hieronder een visuele weergave van de concepten en de te verwachten relaties op basis van dit theoretisch onderzoek.

3. Data & operationalisering

In deze paragraaf wordt de praktische opzet voor de uitvoer van het onderzoek uitgewerkt. In de eerste subparagraaf wordt de data die voor dit onderzoek gebruikt wordt beschreven.

Vervolgens worden de concepten, die op grond van het theoretisch onderzoek aan de verschillende begrippen uit de probleemstelling gekoppeld zijn, geoperationaliseerd en wordt op basis van factor- en betrouwbaarheidsanalyses bepaald of het mogelijk is om schalen te construeren voor de variabelen die door meerdere items worden gemeten.

3.1 Data

De data die gebruikt wordt voor de toetsing van de hypothesen is in 2012 verzameld in Nederland. Deze gegevens zijn verzameld door CentERdata en omvatten een onderzoek naar individuele houdingen ten opzichte van een aantal religieuze, politieke en internationale vraagstukken. Daarnaast zijn in deze dataset feitelijke gegevens beschikbaar over onder andere het opleidingsniveau, het inkomen en de hoeveelheid cultureel kapitaal van de respondenten. In totaal zijn 1707 respondenten benadert, waarvan 1275 respondenten aan het onderzoek hebben deelgenomen; een responspercentage van 74,7%.

3.2 Operationalisering

In deze subparagraaf wordt beschreven hoe de verschillende begrippen uit het conceptueel model gemeten worden. Eveneens wordt nagegaan of de concepten die door meerdere items worden gemeten, omgevormd kunnen worden tot centrale schalen.

3.2.1 Weerstand tegen mondialisering

De weerstand tegen mondialisering vormt in dit onderzoek de afhankelijke variabele. Vanuit de beschikbare dataset worden vier items voor de meting van de weerstand tegen mondialisering geselecteerd. Deze items representeren een operationalisering op basis van het concept volgens Brady, Beckfield & Seeleib-Kaiser (2005). Eén van deze items komt overeen met de meting van het concept mondialisering, in de vorm van steun voor internationale handel, zoals dit in de beschreven onderzoeken uit het theoretische kader wordt gebruikt (Scheve & Slaughter, 2001; O'Rourke & Sinnott, 2001; Mayda & Rodrik, 2004; Hainmueller

& Hiscox, 2006; Mansfield & Mutz, 2009). De overige drie items hebben betrekking op arbeidsmigratie en internationale investeringen. Vanuit het streven naar een uitputtende meting van de weerstand tegen mondialisering, is besloten om alle vier de items in het onderzoek te betrekken.

De respondenten is gevraagd om op de onderstaande items te reageren op grond van een vijf-punts Likertschaal van 'sterk voor' (1) tot en met 'sterk tegen' (5). Respondenten uit de antwoordcategorie 'weet niet/geen mening' (99) zijn niet in de analyse meegenomen.

Vrij handel

Sommige mensen stellen dat Nederland de import moet beperken om de werkgelegenheid te beschermen. Anderen stellen daar tegenover dat zo'n beperking leidt tot hogere prijzen en ten koste gaat van de Nederlandse export. Bent u voor of tegen een importbeperking?

Arbeidsmigratie

Sommige mensen stellen dat Nederland arbeidsmigratie binnen de Europese Unie moet beperken om de werkgelegenheid te beschermen. Anderen stellen daar tegenover dat zo een beperking leidt tot hogere prijzen en ten koste gaat van de Nederlandse economie. Bent u voor of tegen beperking van arbeidsmigratie binnen de Europese Unie?

Internationale investeringen

In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

A) De vestiging van buitenlandse bedrijven in Nederland - bijvoorbeeld in de vorm van fabrieken - moet worden gestimuleerd.

B) De vestiging van Nederlandse bedrijven in het buitenland - bijvoorbeeld in de vorm van fabrieken - moet worden gestimuleerd.

Er wordt een factoranalyse uitgevoerd om te bepalen of met deze vier afzonderlijke items één schaal kan worden gevormd. Voorafgaand aan deze analyse worden de variabelen uit de dataset gecodeerd op een wijze die ervoor zorgt dat een hoge score op ieder afzonderlijk item, staat voor meer weerstand tegen mondialisering.

Uit de factoranalyse blijkt dat er twee verschillende factoren met een eigenwaarde hoger dan 1 kunnen worden onderscheiden. Deze verklaren ruim 42% en 25% van de totale variatie op de verschillende variabelen. Factoren met een eigenwaarde lager dan 1 verklaren over het algemeen te weinig variantie om een significante invloed uit te oefenen. Tabel 1 toont de factorladingen van verschillende items op de niet-geroteerde componentenmatrix. Hieruit valt op te maken dat de variabelen met betrekking tot vrije internationale handel en arbeidsmigratie redelijk sterk laden op de eerste component en negatief laden op de tweede component. De twee variabelen met betrekking tot internationale investeringen laden minder sterk op de eerste component en juist positief op de tweede component. Om het inzicht in de ladingen op de twee verschillende factoren te verscherpen, wordt de componentenmatrix geroteerd via de varimax methode. Op deze manier wordt de totaal verklaarde variantie van alle gevonden factoren (eveneens van de factoren met een eigenwaarde lager dan 1) verdeeld over de twee factoren met een eigenwaarde hoger dan 1. Hierdoor kan een scherper inzicht worden verkregen in de itemladingen op de twee factoren die afzonderlijk een substantieel gedeelte van de totale variantie verklaren (omdat deze een eigenwaarde hoger dan 1 hebben). Deze factorladingen zijn gerapporteerd in Tabel 2. Hieruit blijkt duidelijk dat de items met betrekking tot vrije internationale handel en arbeidsmigratie sterk laden op de eerste factor, terwijl de twee items met betrekking tot internationale investeringen dit nauwelijks doen. Op de tweede factor is dit omgekeerd; de twee items met betrekking tot internationale investeringen laden zeer sterk, terwijl de overige twee items dit nauwelijks doen.

Tabel 1 Factoranalyse ‘weerstand tegen mondialisering’

Items	1e factor	2e factor
Vrije internationale handel	0.758	-0.342
Arbeidsmigratie	0.680	-0.542
Buitenlandse investeringen in Nederland	0.544	0.625
Nederslandse investeringen in het buitenland	0.600	0.480
Eigenwaarde	1.693	1.031
R ²	42.33	25.77
Cronbach’s α	0.537	0.537
N	1006	1006

Bron: Religie, politiek en de Europese Unie, vragenlijst afgenomen in CentERpanel (2012),

CentERdata (eigen calculaties),

Notitie: Niet-geroteerde matrix.

Tabel 2 Factoranalyse ‘weerstand tegen mondialisering’

Items	1e factor	2e factor
Vrije internationale handel	0.804	
Arbeidsmigratie	0.870	
Buitenlandse investeringen in Nederland		0.828
Nederslandse investeringen in het buitenland		0.751
Eigenwaarde	1.693	1.031
R ²	42.33	25.77
Cronbach’s α	0.537	0.537
N	1006	1006

Bron: Religie, politiek en de Europese Unie, vragenlijst afgenomen in CentERpanel (2012),

CentERdata (eigen calculaties),

Notitie: Rotatie = Varimax, factorladingen lager dan 0.30 zijn niet gerapporteerd.

Op grond van deze factoranalyse is het aannemelijk dat de weerstand tegen mondialisering uit twee afzonderlijke aspecten bestaat, waardoor het niet acceptabel is om met deze vier items

een centrale schaal te vormen. Dit blijkt eveneens uit een betrouwbaarheidsanalyse op dit cluster van vier items, dat daarmee slechts een matige schaal vormt (Cronbach's $\alpha = 0.537$).

De factoranalyse laat echter wel de mogelijkheid open om twee schalen voor de twee ontstane factoren te creëren. Uit een betrouwbaarheidsanalyse blijkt echter dat de twee verschillende itemcombinaties slechte tot matige schalen vormen. De items vrije internationale handel en arbeidsmigratie komen gezamenlijk tot een betrouwbaarheid van 0.603 (Spearman-Brown coëfficiënt) en de twee items met betrekking tot internationale investeringen komen tot een betrouwbaarheid van 0,435 (Spearman-Brown coëfficiënt). Voor het toetsen van de betrouwbaarheid van schalen met twee items is gebruik gemaakt van de Spearman-Brown coëfficiënt, omdat deze in het geval van een betrouwbaarheidstoetsing voor twee items een meer adequate meting ten opzichte van Cronbach's α biedt (Eisinga, Grotenhuis & Pelzer, 2012).

Vanwege de slechte tot matige betrouwbaarheid van deze schalen worden de items die het concept 'weerstand tegen mondialisering' meten, niet gebruikt om één of twee achterliggende schalen te construeren. De vier items zullen hierdoor afzonderlijk in vier verschillende regressieanalyses als afhankelijke variabele worden opgenomen. Op theoretisch niveau biedt deze keuze eveneens het perspectief om de uitkomsten van deze analyses direct te vergelijken met voorgaande onderzoeken, waarin de weerstand tegen mondialisering eendimensionaal geoperationaliseerd is via de weerstand tegen vrije internationale handel. Voor dit item wordt nu namelijk een afzonderlijke regressieanalyse uitgevoerd.

Daarnaast is het mogelijk om na te gaan of de weerstand tegen de verschillende dimensies van mondialisering kan worden verklaard vanuit hetzelfde achterliggende mechanisme. Uit het theoretisch onderzoek bleek dat deze weerstand in voorgaande studies voornamelijk verklaard is vanuit de zwakke economische positie van laagopgeleiden. Als alternatief voor dit mechanisme heb ik op grond van het theoretisch onderzoek eveneens de mogelijkheid van een culturele interpretatie van het opleidingsniveau geopperd. Wellicht dat de verschillende aspecten van de weerstand tegen mondialisering kunnen worden verklaard vanuit

verschillende factoren. Uit het theoretisch kader bleek namelijk dat de weerstand van laagopgeleiden, via een culturele interpretatie, moet worden begrepen vanuit de door hun gepercipieerde culturele bedreiging die gepaard gaat met mondialisering. Het is aannemelijk dat vrije internationale handel en migratiestromen direct geassocieerd worden met een toename van culturele diversiteit via buitenlandse producten en arbeidsmigranten. De culturele diversiteit die eventueel het gevolg is van internationale investeringen, is wellicht minder direct en minder tastbaar. Een direct effect is echter wel dat Nederlandse bedrijven laaggeschoolde arbeidstaken naar het buitenland uitbesteden, waardoor de verklaring voor weerstand tegen deze vorm van mondialisering wellicht eerder via een economische interpretatie van het opleidingsniveau moet worden begrepen. Het feit dat de vier items niet schalen tot een centrale variabele, biedt daarmee de mogelijkheid om de verschillende verklarende mechanismen op deze manier met elkaar te vergelijken. De regressieanalyses zullen moeten uitwijzen welke interpretaties juist zijn.

3.2.2 Opleidingsniveau

Voor de meting van deze variabele wordt gebruikt gemaakt van de door respondenten hoogst afgeronde opleiding. Omwille van de zuiverheid van de meting, worden de resultaten van de respondenten gecodeerd in drie categorieën; laag (basisonderwijs en vmbo), middel (mbo, havo en vwo), hoog (hbo en wo). Een soortgelijke operationalisering wordt gebruikt in de onderzoeken van Van der Waal et al. (2010) en Van der Waal & Houtman (2011). Een hoge score op de variabele opleidingsniveau staat daarmee logischerwijs voor een hoger opleidingsniveau.

3.2.3 Economische positie

De economische positie is onderdeel van het economisch verklaringsmechanisme. Zoals in de eerder beschreven onderzoeken wordt het inkomen als indicator gebruikt (Scheve & Slaughter, 2001; Mayda & Rodrik, 2004; Mansfield & Mutz, 2009). Daarnaast wordt in navolging van Van der Waal et al. (2010) en Van der Waal & Houtman (2011) participatie op de arbeidsmarkt en de mate van baanonzekerheid als indicator voor de economische positie van het individu gebruikt. De drie items kunnen vanwege hun diversiteit niet tot één schaal

worden omgevormd; zij meten simpelweg verschillende aspecten van de economische positie van een respondent die niet per definitie met elkaar samenhangen. Om deze reden worden ze als afzonderlijke variabelen in de analyse opgenomen.

De eerste indicator meet het netto huishoudinkomen van de respondent en biedt vier verschillende antwoordcategorieën: (1) 1.150 of minder, (2) 1.151 - 1.800, (3) 1.801 - 2.600, (4) 2.600 of meer, deze codering wordt aangehouden waardoor een hogere score voor een hoger inkomen staat. Respondenten die 'Onbekend' hebben geantwoord, worden niet meegenomen in de analyse.

De tweede indicator meet de mate van arbeidsparticipatie van de respondenten en wordt gecodeerd via drie verschillende dummy-variabelen. De beschikbare dataset bevat vier antwoordcategorieën, waarbij respondenten aan kunnen geven of zij werkend, werkloos, gedeeltelijk werkloos of niet op zoek naar een vorm van betaalde arbeid zijn (bijvoorbeeld gepensioneerd). Respondenten in de laatste categorie, die niet op zoek zijn naar een vorm van betaalde arbeid, dienen als referentiecategorie en worden in elk van de drie variabelen als een 0 gecodeerd. In iedere variabele wordt één van de indicatoren voor de positie op de arbeidsmarkt als 1 gecodeerd; werkend, werkloos of gedeeltelijk werkloos. De categorieën die niet als 1 gecodeerd worden, worden logischerwijs als 0 gecodeerd. Zo ontstaan er drie variabelen met afwisselend werklozen gecodeerd als 1, gedeeltelijk werklozen gecodeerd als 1 en werkenden gecodeerd als 1. Deze variabelen zullen afzonderlijk in de analyse worden opgenomen, waarbij de uiteindelijke regressiecoëfficiënten de weerstand tegen mondialisering van werkenden, werklozen en gedeeltelijk werklozen ten opzichte van de groep die niet actief is op de arbeidsmarkt weergeven.

De mate van baanonzekerheid wordt gemeten door middel van een vraag aan de werkenden en gedeeltelijk werklozen op de variabele arbeidsparticipatie; compleet werklozen kunnen immers geen baan verliezen en daarom ook niet onzeker zijn over hun baan. Hiervoor wordt een vijf-punts Likertschaal gebruikt van (1) 'heel erg klein' tot en met (5) 'heel erg groot'. Om toch ook de 'werklozen' en 'niet participerende' respondenten te behouden voor de

analyse, wordt de codering van deze schaal aangepast. De respondenten die voor hun economische positie niet afhankelijk zijn van hun participatie op de arbeidsmarkt worden gecodeerd met een '0'. Hiermee zijn zij in het kader van deze variabele logischerwijs het minst onzeker van hun baan, wat een sterke economische positie op deze variabele indiceert. De respondenten die wel deelname op de arbeidsmarkt nastreven, maar op dit moment geen baan hebben worden gecodeerd als een '6'; hiermee zijn zij voor dit onderzoek logischerwijs het meest onzeker over hun baan, wat een zwakke economische positie indiceert.

3.2.4 Cultureel Kapitaal

Cultureel kapitaal wordt in veel onderzoek uitgedrukt via de mate van cultuurdeelname (Houtman, 2009; Van der Waal et al., 2010; Van der Waal & Houtman, 2011) en is daarmee een indicator voor de hoeveel 'belichaamd' en 'geobjectiveerd' cultureel kapitaal waarover men beschikt (Bourdieu, 1986). Een veelgebruikte schaal voor cultuurdeelname bestaat uit vijf items, waarbij gemeten wordt:

- *Hoeveel boeken de respondent bezit,*
- *hoeveel boeken de respondent de afgelopen drie maanden heeft gelezen,*
- *hoe vaak de respondent gemiddeld naar kunsttentoonstellingen gaat (theater, musea, etc.),*
- *hoe vaak de respondent met anderen over kunst en cultuur discussieert,*
- *of de respondent zichzelf als een liefhebber van kunst en cultuur beschouwt.*

Deze items komen allen voor in de dataset, maar zijn op verschillende wijze gecodeerd. Om via een factor- en betrouwbaarheidsanalyse na te gaan of er met deze items een centrale schaal kan worden geconstrueerd, dienen zij daarom eerst te worden gestandaardiseerd. Op deze manier beschikken alle variabelen over een soortgelijke schaal, waarbij respondenten op iedere variabele een score toegekend krijgen op basis van hun afwijking van het gemiddelde. Nu alle vijf de items via dezelfde meetschaal gestandaardiseerd zijn, wordt via een factoranalyse bepaald of het mogelijk is om één centrale schaal te vormen.

Uit deze analyse blijkt dat er twee factoren met een eigenwaarde hoger dan 1 kunnen worden onderscheiden. De eerste factor verklaart ruim 52% van de variantie op de verschillende variabelen, de tweede factor heeft een eigenwaarde die net boven de 1 ligt en verklaart iets meer dan 20% van de totale variantie op de verschillende variabelen. Om inzicht te krijgen in de factorladingen wordt zowel de niet-geroteerde matrix als de varimax rotatie gebruikt. Uit de niet-geroteerde matrix in Tabel 3 blijkt dat vier items redelijk sterk op de eerste factor laden. Alleen het item met betrekking tot de hoeveelheid boeken die een respondent in de afgelopen drie maanden gelezen heeft, laadt matig op deze factor. Dit item laadt juist sterk op de tweede factor, waar de overige vier items nauwelijks of zelfs negatief op laden. De matrix met toepassing van de varimax-rotatie verscherpt dit beeld in Tabel 4; hieruit blijkt dat drie items zeer sterk laden op de eerste factor laden en nauwelijks op de tweede factor, voor het genoemde item geldt het omgekeerde. Tot slot blijkt dat het item, 'hoeveel boeken bezit u?', op beide factoren redelijk laadt. De resultaten van de factoranalyse doen vermoeden dat er een centrale variabele schuilt achter vier van de vijf items die de hoeveelheid cultureel kapitaal meten. Daarom dient er te worden overwogen of er in plaats van vijf slechts vier items voor het construeren van een overkoepelende schaal dienen te worden gebruikt.

Tabel 3 Factoranalyse cultureel kapitaal

Items	1e factor	2e factor
Hoeveel boeken hebt u in de afgelopen drie maanden gelezen?	0.383	0.849
Hoeveel boeken bezit u?	0.682	0.350
Hoe vaak gaat u gemiddeld naar kunsttentoonstellingen?	0.813	
Hoe vaak discussieert u met anderen over kunst en cultuur?	0.830	
Beschouwt u uzelf als een liefhebber van kunst en cultuur?	0.818	
Eigenwaarde	2.630	1.003
R ²	52.60	20.06
Cronbach's α	0.764	0.764
N	1006	1006

Bron: Religie, politiek en de Europese Unie, vragenlijst afgenomen in CentERpanel (2012), CentERdata (eigen calculaties),

Notitie: Rotatie = Niet-geroteerd, factorladingen lager dan 0.30 zijn niet gerapporteerd.

Tabel 4 Factoranalyse cultureel kapitaal

Items	1e factor	2e factor
Hoeveel boeken hebt u in de afgelopen drie maanden gelezen?		0.931
Hoeveel boeken bezit u?	0.480	0.598
Hoe vaak gaat u gemiddeld naar kunsttentoonstellingen?	0.839	
Hoe vaak discussieert u met anderen over kunst en cultuur?	0.836	
Beschouwt u uzelf als een liefhebber van kunst en cultuur?	0.851	
Eigenwaarde	2.630	1.003
R ²	52.60	20.06
Cronbach's α	0.764	0.764
N	1006	1006

Bron: Religie, politiek en de Europese Unie, vragenlijst afgenomen in CentERpanel (2012), CentERdata (eigen calculaties),

Notitie: Rotatie = Varimax, factorladingen lager dan 0.30 zijn niet gerapporteerd.

De betrouwbaarheidsanalyse bevestigt het beeld van de factoranalyse. Ondanks dat de vijf items een goed betrouwbare schaal vormen (Cronbach's alpha = 0.764), blijkt dat het verwijderen van het item dat niet op de eerste factor laadt de betrouwbaarheid significant verhoogt (Cronbach's alpha = 0.804). Indien dit item verwijderd wordt, blijkt uit een analyse op de vier overige items dat de betrouwbaarheid van de schaal nog verder kan worden verhoogd op het moment dat de variabele 'hoeveel boeken bezit u?' eveneens uit de schaal wordt verwijderd (Cronbach's alpha = 0.824). Om deze reden wordt ervoor gekozen om dit item eveneens uit te sluiten, waardoor er een schaal met drie items voor de meting van de hoeveelheid cultureel kapitaal geconstrueerd wordt.

3.2.5 Culturele onzekerheid

Voor de meting van het gevoel van culturele onzekerheid worden vier items gebruikt die overlappen met de meting van culturele onzekerheid in de onderzoeken van Srole (1956), Van der Waal et. al (2010) en Van der Waal & Houtman (2011).

De respondenten is gevraagd om op de onderstaande items te reageren op grond van een vijf-punt Likertschaal van 'sterk voor' (1) tot en met 'sterk tegen' (5). Respondenten met de antwoordcategorie 'weet niet/geen mening' (99) zijn niet in de analyse meegenomen.

- *Je weet tegenwoordig echt niet meer op wie je nog kunt vertrouwen*
- *Om een beter bestaan te krijgen moet je vooral geluk hebben*
- *Het is onverantwoord om in deze tijd nog kinderen op de wereld te zetten*
- *Wat je voelt of denkt, telt tegenwoordig niet meer*

Op alle items vertegenwoordigt een hoge score dus een relatief sterk gevoel van culturele onzekerheid. Via een factoranalyse wordt bepaald of er een mogelijkheid is om met deze vier items één centrale schaal te vormen. De resultaten laten zien dat er één factor met een eigenwaarde groter dan 1 kan worden onderscheiden, deze factor verklaart ruim 55% van de totale variantie. Uit Tabel 5 blijkt dat alle items redelijk tot zeer sterk laden op deze factor.

Tabel 5 Factoranalyse culturele onzekerheid

Items	Factorladingen
Je weet tegenwoordig echt niet meer op wie je nog kunt vertrouwen.	0.782
Om een beter bestaan te krijgen moet je vooral geluk hebben.	0.717
Het is onverantwoord om in deze tijd nog kinderen op de wereld te zetten.	0.670
Wat je voelt of denkt, telt tegenwoordig niet meer.	0.814
Eigenwaarde	2.238
R ²	55.95
Cronbach's α	0.736
N	1006

Bron: Religie, politiek en de Europese Unie, vragenlijst afgenomen in CentERpanel (2012), CentERdata (eigen calculaties),

Notitie: Rotatie = Niet-geroteerd.

Uit een betrouwbaarheidsanalyse blijkt dat de verschillende items een goed betrouwbare schaal vormen (Cronbach's alpha = 0.736). Uit een nadere analyse van de betrouwbaarheidscoëfficiënt blijkt eveneens dat deze niet vergroot kan worden indien één of meerdere items uit de schaal worden verwijderd. Om deze reden wordt besloten om met deze vier items één schaal te construeren die het gevoel van culturele onzekerheid indiceert.

3.2.6 Controlevariabelen

Om de betrouwbaarheid van de onderzoeksresultaten te vergroten, worden eveneens een aantal controlevariabelen in de analyse opgenomen. Het is bijvoorbeeld aannemelijk dat etnische minderheden zich op zowel cultureel als economisch gebied relatief minder bedreigt voelen door mondialisering, ongeacht hun opleidingsniveau. Zij zijn immers zelf 'onderdeel' van dit mondialiseringsproces. Naast deze etniciteit wordt eveneens gecontroleerd voor geslacht en leeftijd.

3.2.6.1 Geslacht

Voor het geslacht wordt de codering uit de dataset aangehouden, waarbij vrouwen een score (1) en mannen een score (2) toegekend krijgen. Indien via deze codering een positief verband met de weerstand tegen mondialisering wordt gevonden, betekent dit logischerwijs dat mannen meer weerstand tegen mondialisering rapporteren dan vrouwen. Een negatief verband betekent daarentegen dat vrouwen meer weerstand hebben.

3.2.6.2 Leeftijd

Leeftijd wordt gecodeerd via de zes categorieën die reeds in de dataset zijn opgenomen. Een hogere score op deze variabele impliceert daarmee een hogere leeftijd via de volgende codering: (1) 14 jaar en jonger, (2) 15-24 jaar, (3) 25-34 jaar, (4) 35-44 jaar, (5) 45-54 jaar, (6) 55-64 jaar, (7) 65 jaar en ouder.

3.2.6.3 Etniciteit

Voor etniciteit wordt een dummy-variabele gecreëerd. Deze variabele bestaat uit drie items uit de dataset, waarbij wordt gevraagd of de respondent zelf in Nederland is geboren, of zijn of haar vader in Nederland is geboren en of zijn of haar moeder in Nederland is geboren. De dummy-variabele wordt samengesteld op een manier waarbij een respondent score (0) krijgt indien hij of zij op al deze vragen bevestigend heeft geantwoord, indien een respondent op één van deze vragen ontkennend heeft geantwoord krijgt hij of zij een score (1) toegewezen. Autochtonen hebben hierdoor een score (0) op de samengestelde variabele, waar allochtonen een score (1) hebben. Logischerwijs impliceert een positief verband dat allochtonen meer weerstand tegen mondialisering hebben en een negatief verband dat autochtonen meer weerstand rapporteren.

4. Resultaten

Aangezien de afzonderlijke items die de weerstand tegen mondialisering meten een ordinale schaal hebben, dient er gebruik te worden gemaakt van ordinale logistische regressieanalyses. Iedere analyse is in een afzonderlijke subparagraaf uitgewerkt waarin één van de vier items die de weerstand tegen mondialisering indiceert als afhankelijke variabele dient.

In deze analyses bevat het eerste model het effect van het opleidingsniveau op de afhankelijke variabele, gecontroleerd voor de effecten van geslacht, leeftijd en etniciteit. Het tweede model bevat de regressiecoëfficiënten na toevoeging van de economische factoren; inkomen, baanonzekerheid en de dummyvariabelen voor de meting van de arbeidsparticipatie, eveneens gecontroleerd voor geslacht, leeftijd en etniciteit. Het derde model bevat de regressiecoëfficiënten na toevoeging van de culturele factoren; cultureel kapitaal en culturele onzekerheid en ook hier worden de beschreven controlevariabelen in de analyse toegevoegd.

De regressiecoëfficiënten bevatten op grond van het verwachtingspatroon uit de theorie voornamelijk negatieve waarden. Een hoge score op de verschillende onafhankelijke variabelen staat namelijk voor een relatief sterke economische of culturele positie. Aangezien de weerstand tegen mondialisering eveneens via een relatief hoge score op de vier afzonderlijke items wordt uitgedrukt, wordt een negatieve correlatie verwacht; er wordt immers verwacht dat een zwakke economische en zwakke culturele positie leiden tot meer weerstand tegen mondialisering. Dit geldt voor alle onafhankelijke variabelen met uitzondering van het gevoel van culturele onzekerheid en de mate van baanonzekerheid. Een hoge mate van culturele onzekerheid en baanonzekerheid zou conform de verwachtingen die afgeleid zijn uit de theorie moeten leiden tot meer weerstand tegen mondialisering.

Voor de controlevariabelen geldt dat een significant positieve waarde op de variabele geslacht meer weerstand van mannen betekent. Een significant positieve waarde voor de variabele leeftijd, betekent dat ouderen meer weerstand rapporteren. Tot slot betekent een significant negatieve waarde voor etniciteit dat autochtonen meer weerstand hebben.

4.1 Weerstand tegen vrije internationale handel

Tabel 6 Weerstand tegen vrije internationale handel onder laagopgeleiden verklaard vanuit economische en culturele factoren (ordered logit; log-odds regressiecoëfficiënten zijn gerapporteerd).

Onafhankelijke variabelen	Model 1	Model 2	Model 3
Opleidingsniveau	-0.54***	-0.50***	-0.33***
Inkomen		-0.14*	-0.10
Niet werkzoekenden (referentiecategorie)		0	0
Werkloos		-0.71	-0.31
Gedeeltelijk werkloos		0.58	0.84
Werkzaam		0.00	0.14
Baanonzekerheid		0.00	-0.06
Cultureel kapitaal			-0.33**
Culturele onzekerheid			0.58***
Leeftijd	-0.09	-0.08	-0.08
Allochtoon	0.18	0.22	0.15
Man	-0.86***	-0.82***	-0.89***
R ² (Pseudo R ² Nagelkerke)	0.12	0.13	0.18
N	1006	1006	1006

Bron: *Religie, politiek en de Europese Unie, vragenlijst afgenomen in CentERpanel (2012), CentERdata (eigen calculaties),*

Notitie: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$.

In het eerste model van Tabel 6 blijkt dat het opleidingsniveau een sterke invloed heeft op de weerstand tegen vrije internationale handel ($p < 0.001$); laagopgeleiden blijken meer weerstand tegen dit aspect van mondialisering te rapporteren. Naast het opleidingsniveau blijkt het geslacht eveneens een sterke indicator voor de weerstand tegen vrij internationale handel te zijn; uit de analyse blijkt dat vrouwen meer weerstand rapporteren dan mannen.

Als onderdeel van het economisch verklaringsmechanisme worden de economische factoren in het tweede model van Tabel 6 in de analyse betrokken. Hieruit blijkt dat de arbeidsparticipatie geen significante samenhang met de weerstand tegen vrij internationale handel vertoont; of men nu werkloos, werkzaam of gedeeltelijk werkloos is, is niet van invloed op de houding die men tegenover internationale handelsvraagstukken heeft. Ook de mate van baanonzekerheid oefent geen invloed uit op dit aspect van de weerstand tegen mondialisering. Inkomen zorgt daarentegen wel voor een significant effect ($p < 0.05$); mensen met een lager inkomen rapporteren meer weerstand tegen vrije internationale handel. Deze indicator voor de economische positie heeft een beperkte invloed op de verklaringskracht van het opleidingsniveau, die nauwelijks afneemt in het tweede model.

In het derde model van Tabel 6 worden op grond van het culturele verklaringsmechanisme, het cultureel kapitaal en het gevoel van culturele onzekerheid in de analyse betrokken. Beiden blijken een sterke tot zeer sterke invloed op de weerstand tegen internationale vrij handel uit te oefenen. Indien men over minder cultureel kapitaal beschikt, rapporteert men meer weerstand tegen deze vorm van mondialisering ($p < 0.01$). Daarnaast rapporteren cultureel onzekere personen eveneens meer weerstand tegen vrije internationale handel, dit effect is nog sterker dan het effect dat het cultureel kapitaal heeft ($p < 0.001$). In tegenstelling tot het effect van de economische factoren, blijkt dat deze culturele factoren wel een duidelijk effect op de verklaringskracht van het opleidingsniveau hebben. Het opleidingsniveau blijft sterk significant ($p < 0.001$), maar de verklaringskracht is beduidend minder ten opzichte van het eerste en tweede model.

Op grond van deze bevinding is het aannemelijk om te stellen dat de weerstand tegen vrije internationale handel onder laagopgeleiden voor een substantieel deel kan worden verklaard vanuit hun geringe beschikking over cultureel kapitaal en hun relatief sterke gevoel van culturele onzekerheid. Daarnaast blijkt dat het geslacht, dat in het tweede en derde model van Tabel 6 nog steeds een belangrijke verklarende factor vormt, eveneens een sterke indicator voor de weerstand tegen vrije internationale handel is, waarbij vrouwen meer weerstand hebben dan mannen.

4.2 Weerstand tegen arbeidsmigratie

Tabel 7 Weerstand tegen arbeidsmigratie onder laagopgeleiden verklaard vanuit economische en culturele factoren (ordered logit; log-odds regressiecoëfficiënten zijn gerapporteerd).

Onafhankelijke variabelen	Model 1	Model 2	Model 3
Opleidingsniveau	-0.40***	-0.39***	-0.20*
Inkomen		-0.08	-0.02
Niet werkzoekenden (referentiecategorie)		0	0
Werkloos		0.02	0.54
Gedeeltelijk werkloos		0.20	0.57
Werkzaam		0.12	0.33
Baanonzekerheid		0.08	-0.02
Cultureel kapitaal			-0.36***
Culturele onzekerheid			0.70***
Leeftijd	-0.09	-0.04	-0.02
Allochtoon	0.15	0.17	0.13
Man	-0.34**	-0.33**	-0.40**
R ² (Pseudo R ² Nagelkerke)	0.05	0.06	0.13
N	1006	1006	1006

Bron: Religie, politiek en de Europese Unie, vragenlijst afgenomen in CentERpanel (2012), CentERdata (eigen calculaties),

*Notitie: *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001.*

In het eerste model van Tabel 7 blijkt dat het opleidingsniveau eveneens een sterke invloed op de weerstand tegen arbeidsmigratie heeft ($p < 0.001$). Laagopgeleiden rapporteren meer weerstand tegen arbeidsmigratie dan hoogopgeleiden. Eveneens blijkt het geslacht voor een significant effect te zorgen ($p < 0.01$); vrouwen hebben weer weerstand dan mannen.

In het tweede model van Tabel 7 wordt de economische positie van respondenten meegenomen in de analyse. Hieruit blijkt dat de weerstand tegen arbeidsmigratie onder laagopgeleiden nauwelijks kan worden verklaard vanuit de economische factoren: De invloed van het opleidingsniveau wijkt nauwelijks af van de verklaringskracht uit het eerste model. De invloed van inkomen, arbeidsparticipatie en baanonzekerheid is ook niet significant. Er kan dus worden gesteld dat de weerstand tegen arbeidsmigratie onder laagopgeleiden niet kan worden verklaard vanuit hun lage inkomen, hun geringe participatie op de arbeidsmarkt of de mate waarin zij onzeker zijn van hun baan.

In het derde model van Tabel 7 worden het cultureel kapitaal en het gevoel van culturele onzekerheid als onderdeel van het cultureel verklaringsmechanisme in de analyse toegevoegd. De verklaarde variantie van het totale model neemt hierdoor sterk toe en is na toevoeging van culturele factoren 12%. Eveneens blijkt in dit model dat opleidingsniveau nog maar net significant is ($p < 0.05$) en dat zowel de hoeveelheid cultureel kapitaal als het gevoel van culturele onzekerheid een zeer sterke invloed op de weerstand tegen arbeidsmigratie hebben ($p < 0.001$). Aangezien de verklaringskracht van het opleidingsniveau sterk afneemt en nog maar net significant is, kan worden gesteld dat de weerstand onder laagopgeleiden voor een belangrijk gedeelte kan worden verklaard vanuit hun geringe beschikking over cultureel kapitaal en hun relatief sterke gevoel van culturele onzekerheid. Evenals in het tweede model van Tabel 7 is de verklaringskracht van economische factoren in het derde model niet significant. Tot slot blijkt uit de verschillende modellen van Tabel 7 eveneens dat vrouwen meer weerstand tegen arbeidsmigratie hebben dan mannen ($p < 0.01$).

4.3 Weerstand tegen buitenlandse investeringen in Nederland

Tabel 8 Weerstand tegen buitenlandse investeringen in Nederland onder laagopgeleiden verklaard vanuit economische en culturele factoren (ordered logit; log-odds regressiecoëfficiënten zijn gerapporteerd).

Onafhankelijke variabelen	Model 1	Model 2	Model 3
Opleidingsniveau	-0.14	-0.08	-0.07
Inkomen		-0.19**	-0.17**
Niet werkzoekenden (referentiecategorie)		0	0
Werkloos		0.61	0.70
Gedeeltelijk werkloos		0.56	0.60
Werkzaam		0.11	0.16
Baanonzekerheid		-0.10	-0.12
Cultureel kapitaal			0.04
Culturele onzekerheid			0.14
Leeftijd	-0.21***	-0.23***	-0.24***
Allochtoon	-0.46*	-0.47*	-0.48*
Man	-0.69***	-0.62***	-0.63***
R ² (Pseudo R ² Nagelkerke)	0.07	0.08	0.08
N	1006	1006	1006

Bron: Religie, politiek en de Europese Unie, vragenlijst afgenomen in CentERpanel (2012), CentERdata (eigen calculaties),

Notitie: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$.

Het opleidingsniveau blijkt op grond van het eerste model uit Tabel 8 in mindere mate een indicator te zijn voor de weerstand tegen buitenlandse investeringen in Nederland: Laagopgeleiden rapporteren weliswaar meer weerstand tegen deze vorm van mondialisering, maar dit effect is niet significant. Leeftijd, etniciteit en geslacht blijken daarentegen wel een

sterke indicator te zijn; zowel jongeren, vrouwen als autochtonen rapporteren significant meer weerstand tegen deze vorm van mondialisering.

In het tweede model van Tabel 8 worden de economische factoren in de analyse toegevoegd. Er is sprake van een redelijk sterke invloed van het inkomen op de weerstand tegen buitenlandse investeringen in Nederland ($p < 0.01$) en deze invloed zorgt ervoor dat de verklaaringskracht van het opleidingsniveau, dat al niet significant was, nog verder afneemt. Er kan echter niet worden gesteld dat de weerstand tegen buitenlandse investeringen onder laagopgeleiden kan worden verklaard vanuit hun lage inkomen, omdat het opleidingsniveau in het eerste model van Tabel 8 immers geen significant effect heeft. De invloed van het inkomen op de weerstand tegen dit aspect van mondialisering is daarmee onafhankelijk van het opleidingsniveau. Daarnaast blijkt dat zowel de participatie op de arbeidsmarkt als de mate van baanonzekerheid nauwelijks verklaaringskracht aan het model toevoegen en ook niet significant zijn.

In het derde model worden de factoren van het cultureel verklaringmechanisme toegevoegd in de analyse. De hoeveelheid cultureel kapitaal waarover men beschikt en het gevoel van culturele onzekerheid oefenen echter nauwelijks invloed uit op het verzet tegen buitenlandse investeringen in Nederland, het effect is dan ook niet significant. De weerstand tegen deze dimensie van mondialisering kan dus niet worden verklaard vanuit een geringe beschikking over cultureel kapitaal en een gevoel van culturele onzekerheid. Uit deze bevindingen blijkt daarentegen dat de weerstand in het algemeen moet worden begrepen vanuit een laag inkomen, ongeacht het opleidingsniveau. Daarnaast blijkt eveneens dat de weerstand tegen dit aspect van mondialisering kan worden verklaard vanuit de leeftijd, het geslacht en de etniciteit van de respondenten; jongeren, vrouwen en autochtonen rapporteren meer weerstand tegen buitenlandse investeringen in Nederland.

4.4 Weerstand tegen Nederlandse investeringen in het buitenland

Tabel 9 Weerstand tegen Nederlandse investeringen in het buitenland onder laagopgeleiden verklaard vanuit economische en culturele factoren (ordered logit; log-odds regressiecoëfficiënten zijn gerapporteerd).

Onafhankelijke variabelen	Model 1	Model 2	Model 3
Opleidingsniveau	-0.17*	-0.16*	-0.07
Inkomen		-0.08*	-0.08
Niet werkzoekenden (referentiecategorie)		0	0
Werkloos		-0.16	-0.08
Gedeeltelijk werkloos		-0.12	-0.04
Werkzaam		0.18	0.16
Baanonzekerheid		0.08	0.07
Cultureel kapitaal			-0.31**
Culturele onzekerheid			0.11
Leeftijd	-0.19***	-0.13*	-0.10
Allochtoon	-0.25	-0.23	-0.24
Man	-0.53***	-0.52***	-0.56***
R ² (Pseudo R ² Nagelkerke)	0.05	0.06	0.07
N	1006	1006	1006

Bron: *Religie, politiek en de Europese Unie, vragenlijst afgenomen in CentERpanel (2012), CentERdata (eigen calculaties).*

Notitie: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$.

Evenals geldt voor buitenlandse investeringen in Nederland, blijkt uit het eerste model van Tabel 9 dat het opleidingsniveau een minder sterke indicator voor de weerstand tegen Nederlandse investeringen in het buitenland is. Toch rapporteren laagopgeleiden meer weerstand tegen deze vorm van investeringen en dit verband is significant ($p < 0.05$). Ook blijkt uit het eerste model van Tabel 8 dat de controlerende variabelen een zeer sterke invloed

op de weerstand tegen dit aspect van mondialisering hebben; zowel jongeren als vrouwen rapporteren meer weerstand ($p < 0.001$), etniciteit heeft in dit kader geen significant effect.

In het tweede model worden wederom het inkomen, de arbeidsparticipatie en de mate van baanonzekerheid toegevoegd. Hierbij valt op dat de verklaaringskracht van het opleidingsniveau nauwelijks afneemt. De totaal verklaarde variantie van het model neemt toe naar 3%, wat voornamelijk veroorzaakt wordt door het inkomen ($p < 0.01$); naarmate men een lager inkomen heeft, rapporteert men meer weerstand tegen Nederlandse investeringen in het buitenland.

In het derde model worden de culturele factoren toegevoegd en blijkt dat de verklaaringskracht van het opleidingsniveau sterk afneemt en ook niet meer significant is. De hoeveelheid cultureel kapitaal is daarentegen in belangrijke mate van invloed op de houding tegenover Nederlandse investeringen in het buitenland en verklaart het effect van opleidingsniveau en inkomen empirisch weg ($p < 0.001$). Het gevoel van culturele onzekerheid heeft nauwelijks invloed en is ook niet significant.

Op grond van deze analyse kan worden gesteld dat de weerstand onder laagopgeleiden tegen Nederlandse investeringen in het buitenland kan worden verklaard vanuit hun geringe beschikking over cultureel kapitaal. Het geslacht is in het derde model nog steeds een sterke indicator voor de weerstand tegen deze vorm van mondialisering; evenals geldt voor alle andere dimensies van mondialisering, rapporteren vrouwen meer weerstand dan mannen.

4.5 Reflectie hypothesen

De resultaten van deze verschillende regressieanalyses hebben gemengde implicaties voor de hypothesen die ter afsluiting van het theoretisch kader zijn geformuleerd. Alle items die de weerstand tegen mondialisering meten, zijn in een afzonderlijk regressiemodel geanalyseerd. Ten behoeve van de overzichtelijkheid worden in Tabel 10 alle regressiecoëfficiënten voor de verschillende vormen van weerstand tegen mondialisering weergegeven. In de eerste rij staat het initiële effect van het opleidingsniveau op de verschillende afhankelijke variabelen, omdat de centrale vraag van dit onderzoek luidt of de weerstand onder laagopgeleiden vanuit hun

economische of culturele positie moet worden begrepen. Indien een initieel effect van het opleidingsniveau ontbreekt, kan deze vraag in beginsel al niet bevestigend worden beantwoord.

In de vier kolommen worden de vier verschillende vormen van weerstand tegen mondialisering weergegeven, met daaronder alle coëfficiënten uit het derde regressiemodel van iedere analyse, waaronder dus ook de resterende verklaringskracht van het opleidingsniveau in het gecombineerde model.

Tabel 10

Opleidingsniveau	-0.54***	-0.40***	-0.14	-0.17*
	Handel	Arbeidsmigratie	Buitenlandse investeringen	Internationale investeringen
Opleidingsniveau	-0.33***	-0.20*	-0.07	-0.07
Inkomen	-0.10	-0.02	-0.17**	-0.08
Werkloos	-0.31	0.54	0.70	-0.08
Gedeeltelijk werkloos	0.84	0.57	0.60	-0.04
Werkend	0.14	0.33	0.16	0.16
Baanonzekerheid	-0.06	-0.02	-0.12	0.07
Cultureel kapitaal	-0.33**	-0.36***	0.04	-0.31**
Culturele onzekerheid	0.58***	0.70***	0.14	0.11
Leeftijd	-0.08	-0.02	-0.24***	-0.10
Allochtoon	0.15	0.13	-0.48*	-0.24
Man	-0.89***	-0.40**	-0.63***	-0.56***

Indien het gaat om de weerstand tegen vrije internationale handel en arbeidsmigratie blijkt de kracht van het cultureel verklaringsmechanisme; hypothese 1A, 1B en 1C kunnen worden verworpen en hypothese 2A en 2B kunnen worden aangenomen: De weerstand tegen vrije internationale handel en arbeidsmigratie onder laagopgeleiden kan voornamelijk worden verklaard vanuit hun geringe beschikking over cultureel kapitaal en relatief sterk gevoel van culturele onzekerheid.

Indien het gaat om de weerstand tegen buitenlandse investeringen in Nederland kan geen enkele hypothese worden bevestigd: Het inkomen vertoont weliswaar een significant effect,

maar er ontbreekt een effect van het opleidingsniveau. We zien hier dus een inkomenseffect dat onafhankelijk is van het opleidingsniveau van individuen, waarbij men met een laag inkomen meer weerstand rapporteert.

Hypothese 1A, 1B en 1C kunnen op grond van de bevindingen van het laatste regressiemodel uit worden verworpen: De weerstand van laagopgeleiden tegenover Nederlandse investeringen in het buitenland kan niet worden verklaard vanuit hun relatief lage inkomen, hun participatie op de arbeidsmarkt of de mate waarin zij onzeker zijn over hun baan.

Hypothese 2A kan worden aangenomen: De weerstand tegen Nederlandse investeringen in het buitenland onder laagopgeleiden kan grotendeels worden verklaard vanuit hun geringe beschikking over cultureel kapitaal. Hypothese 2B dient te worden verworpen: Het gevoel van culturele onzekerheid verklaart niet waarom laagopgeleiden zich verzetten tegen deze vorm van mondialisering.

Tot slot blijkt dat het geslacht eveneens een belangrijke invloed uitoefent; vrouwen hebben meer weerstand tegen mondialisering dan mannen. Wanneer het gaat om buitenlandse investeringen in Nederland, blijkt eveneens dat etniciteit en leeftijd een rol spelen; jongeren en autochtonen hebben op dit gebied meer weerstand.

Samenvattend kan geen enkele hypothese die ontleent is aan een economische interpretatie van het opleidingsniveau voor de verklaring van de weerstand tegen mondialisering worden bevestigd. Alle hypothesen die afgeleid zijn van een cultureel verklaringsmechanisme kunnen daarentegen worden bevestigd indien het gaat om de weerstand tegen vrije internationale handel en de weerstand tegen arbeidsmigratie. De twee items die het derde aspect van mondialisering, internationale investeringen, meten, kunnen niet of in mindere mate worden verklaard vanuit het opleidingsniveau van het individu.

5. Conclusie

In deze conclusie worden de bevindingen uit dit onderzoek vertaald naar de bestaande theorie. In de eerste paragraaf wordt de relatie tussen het opleidingsniveau en de weerstand tegen mondialisering beschouwd vanuit de resultaten van dit onderzoek. In de tweede paragraaf worden deze resultaten vergeleken met het bestaande onderzoek op dit gebied. Tot slot worden in de laatste paragraaf een aantal suggesties voor vervolgonderzoek gedaan.

5.1 De relatie tussen het opleidingsniveau en de weerstand tegen mondialisering

In dit onderzoek heb ik de relatie tussen het opleidingsniveau en de weerstand tegen mondialisering onderzocht. In navolging van diverse onderzoeken wordt bevestigd dat laagopgeleiden meer weerstand rapporteren (Scheve & Slaughter, 2001; O'Rourke & Sinnott, 2001; Mayda & Rodrick, 2004; Hainmueller & Hiscox, 2006; Mansfield & Mutz, 2009). De centrale vraag in dit onderzoek is echter of deze relatie begrepen moet worden vanuit de zwakke economische positie of zwakke culturele positie van laagopgeleiden. Ofwel dient het opleidingsniveau als indicator voor iemands economische of culturele positie indien we de weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden willen verklaren.

Deze weerstand is in voorgaande studies voornamelijk onderzocht vanuit een economisch perspectief (Scheve & Slaughter, 2001; O'Rourke & Sinnott, 2001; Mayda & Rodrik, 2004). Het opleidingsniveau dient hierbij als indicator voor iemands economische positie: Individuen met een laag opleidingsniveau verkrijgen een zwakke positie op de arbeidsmarkt. Aangezien processen van mondialisering de positie van laaggeschoolden op deze arbeidsmarkt bedreigen, zullen zij meer weerstand tegen mondialisering hebben, zo wordt gesteld. Een alternatief mechanisme wordt gevormd door een cultureel perspectief. Dit perspectief is afgeleid uit onderzoek waarin individuele attitudes in verband worden gebracht met iemands culturele positie. Eén van de centrale gedachten is dat het opleidingsniveau niet alleen de economische, maar eveneens de culturele positie van het individu indiceert. Het is niet de economische, maar juist deze culturele positie die verschillende attitudes, waaronder mogelijk de weerstand tegen mondialisering, onder laagopgeleiden verklaart, zo wordt gesteld.

Dit is het eerste onderzoek waarin zowel economische als culturele factoren in een analyse zijn gecombineerd met als doel om de weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden te verklaren.

Er wordt niet betwist dat het opleidingsniveau zowel de economische als de culturele positie van het individu indiceert, de vraag is echter welke van deze maatschappelijke posities de weerstand tegen mondialisering kan verklaren. Op basis van het theoretisch onderzoek zijn drie verschillende dimensies van weerstand tegen mondialisering onderscheiden:

Internationale handel, arbeidsmigratie en internationale investeringen (Brady, Beckfield & Seeleib-Kaiser, 2005). In de operationalisering zijn in totaal vier items onderscheiden, waarbij het aspect internationale investeringen uitgesplitst is in uitgaande en inkomende investeringen.

De zwakke economische positie blijkt geen enkel aspect van de weerstand tegen mondialisering onder laagopgeleiden te kunnen verklaren. De zwakke culturele positie van laagopgeleiden blijkt daarentegen ten minste twee van de drie aspecten van weerstand tegen mondialisering te verklaren. Op het derde aspect, dat uitgesplitst is in twee vormen van internationale investeringen, kan alleen de weerstand tegen Nederlandse investeringen in het buitenland vanuit de culturele positie van laagopgeleiden worden verklaard. De weerstand tegen buitenlandse investeringen in Nederland kan noch vanuit de economische, noch vanuit de culturele positie van laagopgeleiden worden verklaard, het opleidingsniveau heeft hier namelijk in beginsel geen verklaringskracht.

Uit deze resultaten blijkt dat de economische interpretatie van het opleidingsniveau (Scheve & Slaughter, 2001; O'Rourke & Sinnott, 2001; Mayda & Rodrick, 2004) onjuist is. Het opleidingsniveau dient in dit onderzoek als ambigue indicator; het is onderdeel van de economische positie van het individu en is in de vorm van 'geïnstitutionaliseerd' cultureel kapitaal eveneens onderdeel van de culturele positie van het individu. Uit dit onderzoek blijkt dat het opleidingsniveau cultureel geïnterpreteerd dient te worden om de weerstand tegen mondialisering onder laaggeschoolden te verklaren. Deze weerstand ontstaat namelijk vanuit de gepercipieerde culturele bedreiging die voortkomt uit mondialisering. Het onvermogen om de subjectiviteit van culturele patronen te kunnen onderkennen en vanuit de onzekerheid over

de eigen culturele positie, rapporteren laagopgeleiden meer weerstand tegen mondialisering. Het feit dat de culturele factoren maar twee van de drie aspecten van de weerstand tegen mondialisering kunnen verklaren, komt mogelijk voort uit het verschil tussen de verschillende aspecten van mondialisering. Op theoretisch niveau wordt de weerstand tegen mondialisering via een cultureel perspectief verklaard vanuit de afwijzing en gepercipieerde bedreiging van ‘afwijkende’ culturele patronen. Het is aannemelijk dat deze culturele patronen eerder geassocieerd worden met stromen van producten en mensen dan met stromen van kapitaal en bedrijven. Kortom internationale handel en arbeidsmigratie worden eerder beschouwd als culturele bedreiging dan de twee vormen van internationale investeringen. Het effect van culturele factoren op de weerstand tegen arbeidsmigratie is eveneens sterker dan het effect op de weerstand tegen vrij internationale handel. Deze constatering past binnen het beschreven argument aangezien het eveneens aannemelijk is dat de culturele bedreiging die afkomstig is van mensen als relatief groter wordt ervaren dan de culturele bedreiging die afkomstig is van producten. De weerstand tegen een specifiek aspect van mondialisering wordt hierbij groter indien dit aspect sterker geassocieerd kan worden met cultureel ‘afwijkende’ patronen.

In de nu volgende paragraaf worden de bevindingen uit dit onderzoek gerelateerd aan andere studies op dit gebied en worden een aantal suggesties voor vervolgonderzoek gedaan.

5.2 Debat

De economische interpretatie van het opleidingsniveau als verklaring voor de weerstand tegen mondialisering is voornamelijk gebaseerd op een aantal stellingen van het Heckscher-Ohlin model en de Stolper-Samuelson theorie (Scheve & Slaughter, 2001; O’Rourke & Sinnott, 2001; Mayda & Rodrick, 2004), waarbij de vraag naar en beloning van laaggeschoold personeel afneemt als gevolg van mondialisering. De interpretatie van deze theorieën in sociaalwetenschappelijk onderzoek is dat de weerstand tegen mondialisering kan worden verklaard vanuit de zwakke economische positie van de laagopgeleide beroepsbevolking. Mondialisering zorgt namelijk voor een directe bedreiging van de economische positie van laagopgeleiden. Deze onderzoeken zijn verricht in de Verenigde Staten, maar zijn gezien het redelijk overeenkomstige niveau van economische en culturele ontwikkeling van Nederland en de Verenigde Staten zeker vergelijkbaar. In tegenstelling tot deze onderzoeken blijkt dat de

verklaringskracht die voortkomt uit de zwakke economische positie van het individu volledig verdwijnt indien rekening gehouden wordt met een culturele interpretatie van het opleidingsniveau.

Mayda & Rodrik (2004) doen echter een andere bevinding die ondersteuning biedt aan een these die voortkomt uit een economisch perspectief, maar die niet direct op basis van de resultaten uit dit onderzoek kan worden weerlegd. De sociaalwetenschappelijke interpretatie van het Heckscher-Ohlin model en de Stolper-Samuelson theorie impliceert namelijk dat in landen die niet kapitaalintensief zijn, niet laagopgeleiden, maar juist hoogopgeleiden weerstand tegen mondialisering zouden moeten hebben. In deze landen wordt immers voornamelijk geproduceerd met de factor arbeid, waardoor de vraag naar en beloning van laaggeschoolden toeneemt. Mayda & Rodrik (2004) bevestigen dit verband door aan te tonen dat het in minder ontwikkelde landen juist hoogopgeleiden zijn die weerstand tegen mondialisering hebben. Deze bevinding wordt vervolgens gebruikt ter ondersteuning van een economische interpretatie van het opleidingsniveau in de verklaring voor de weerstand tegen mondialisering.

Op theoretisch niveau kan deze bevinding echter ook als bevestiging van een cultureel mechanisme worden geduid. Hiertoe is het eerst nodig om een onderscheid te maken tussen ontwikkelde en minder ontwikkelde landen. Dit onderscheid wordt veelal geduid vanuit een economisch perspectief; over West-Europa en de Verenigde Staten wordt bijvoorbeeld vaak gesproken als zijnde ontwikkelde landen in economisch opzicht. Houtman (2000) beschrijft echter hoe dit onderscheid ook in culturele termen kan worden geduid: Indien men spreekt over modern en premodern, wat daarmee ook op een zeker niveau uiting geeft aan de ontwikkeling van een land, valt dit onderscheid eveneens te duiden in cultureel opzicht. Er kan daarmee dus een onderscheid worden gemaakt tussen een proces van economische modernisering en een proces van culturele modernisering. In het kader van culturele modernisering wijst Durkheim (1980) bijvoorbeeld ook op het onderscheid tussen organische en mechanische solidariteit als kenmerkend verschil tussen de premoderne en moderne samenleving en Weber (1978) wijst op de overgang van traditioneel naar doelrationeel handelen als kenmerkend aspect van de transitie naar een moderne maatschappij. Minder

ontwikkelde, ofwel premoderne, samenlevingen hechten in dit kader veel waarde aan traditie en handelen eveneens vanuit deze tradities.

Mayda & Rodrick (2004) gaan ervan uit dat de relatie tussen het opleidingsniveau en de weerstand tegen mondialisering op landelijk niveau moet worden verklaard vanuit de staat van economische modernisering van een land. Er valt echter ook te betogen dat deze weerstand moet worden begrepen vanuit een proces van culturele modernisering. De centrale vraag hierbij is of een sterke culturele positie, die in ontwikkelde landen tot steun voor mondialisering leidt, hetzelfde effect heeft in landen die op cultureel gebied in mindere mate ontwikkeld zijn. Er kan namelijk getwijfeld worden aan het idee dat een sterke culturele positie in deze landen eenzelfde functie vervult als in West-Europa en de Verenigde Staten. Deze functie wordt hier voornamelijk verbonden aan de vaardigheid tot deconstructie van eigen culturele patronen en de daarmee gepaard gaande acceptatie van 'afwijkende' culturele patronen. Het is echter aannemelijk dat hoogopgeleiden in minder ontwikkelde landen via hun beschikking over cultureel kapitaal in aanraking komen met culturele patronen die afwijken van hun eigen tradities; tradities die vanwege de gebrekkige culturele modernisering van het land zeer krachtig zijn en tradities op grond waarvan hoogopgeleiden wellicht een bevoorrechte maatschappelijke positie innemen. 'Afwijkende' culturele patronen zijn daarmee in de eerste plaats een bedreiging voor hun eigen culturele tradities, die als reactie een bescherming van de eigen cultuur oproepen. Daarnaast zijn deze culturele patronen wellicht een bedreiging voor hun eigen maatschappelijke positie, die niet per definitie op economisch bezit gericht is, maar wellicht op een gezaghebbende rol op cultureel gebied. Het is hierdoor aannemelijk dat een sterke culturele positie in deze landen eerder leidt tot een vorm van cultureel conservatisme, dan in bijvoorbeeld de Verenigde Staten en Nederland. Uit onderzoek van Weil (1985) blijkt bijvoorbeeld dat de positieve invloed van het opleidingsniveau, als onderdeel van het 'geïnstitutionaliseerd' cultureel kapitaal, op tolerante attitudes afneemt of zelfs omdraait naarmate landen niet of voor een relatief korte periode gekenmerkt worden door liberaal-democratische principes en/of religieuze heterogeniteit. De interpretatie van dit verband ligt in de betekenis van het onderwijs in deze landen die zich, vanwege het ontbreken van liberaal-democratische principes, kenmerken door een geringe

mate van culturele modernisering. Het onderwijs is in deze landen voornamelijk gericht op bestendiging van de politieke waardeoriëntatie die verbonden is aan het leidend regime. Hetzelfde kan worden gesteld voor de betekenis van het cultureel kapitaal dat in dit onderzoek verbonden is aan de cultuurdeelname van het individu. Kunst en cultuur (met een grote 'C') zijn in de Westerse wereld over het algemeen verbonden met kritiek op en deconstructie van de bestaande maatschappelijke orde: 'Society now accepts this role for the imagination, rather than – as in the past – seeing it as establishing a norm and affirming a moral-philosophic tradition against which the new could be measured and censured' (Bell, 1972), waar het in landen met een gebrek aan culturele modernisering juist verbonden is aan de bestendiging van deze maatschappelijke orde (Van der Waal, 2010).

Het centrale punt is hier dat de verklaringskracht van het opleidingsniveau, of het ontbreken daarvan, in relatie tot de weerstand tegen mondialisering niet per definitie begrepen moet worden vanuit de staat van economische modernisering van het land. Het is, gezien de betekenis van dit opleidingsniveau en het cultureel kapitaal in landen met een geringe mate van culturele modernisering, evengoed mogelijk dat deze relatie dient te worden geïnterpreteerd vanuit een cultureel perspectief. Vervolgonderzoek is echter nodig om deze veronderstellingen te toetsen.

5.3 Vervolgonderzoek

Om een aantal bevindingen uit deze studie nader te verklaren is vervolgonderzoek nodig. Zoals eerder aangegeven kan de weerstand tegen mondialisering voor twee van de drie aspecten worden verklaard vanuit culturele factoren. Het derde aspect, en in het bijzonder weerstand tegen buitenlandse investeringen in Nederland, kan in beginsel niet worden verklaard vanuit het opleidingsniveau. Het inkomen verklaart deze weerstand als afzonderlijke factor, maar hoe dit verband precies moet worden geduid en waarom het opleidingsniveau geen verklaringskracht heeft, zal nader onderzoek uit moeten wijzen.

De weerstand tegen Nederlandse investeringen in het buitenland kan wel worden verklaard vanuit het opleidingsniveau en de hoeveelheid cultureel kapitaal waarover men beschikt. Het cultureel verklaringmechanisme is echter onder andere gebaseerd op de rationale dat

laagopgeleiden zich cultureel bedreigd voelen door processen van mondialisering. Aangezien het gevoel van culturele onzekerheid niet verklaart waarom laagopgeleiden weerstand tegen dit aspect van mondialisering uiten, is het aannemelijk dat hier een ander cultureel mechanisme actief is. Er valt namelijk te betogen dat de verklaringskracht van het cultureel kapitaal niet direct voortkomt uit een gevoel van culturele bedreiging onder laagopgeleiden. Jensen & Lindstädt (2012) tonen aan dat er meerdere factoren zijn die een rol kunnen spelen bij de weerstand van individuen tegen internationale investeringen. Eén van deze factoren is het land waarvan investeringen afkomstig zijn, waarbij zij aantonen dat men minder weerstand tegen dit aspect van mondialisering heeft indien de investeringen afkomstig zijn van landen met bepaalde culturele overeenkomsten.

Jensen & Lindstädt (2012) verrichten dit onderzoek naar inkomende investeringen, maar het is mogelijk om deze argumentatie door te trekken naar de betekenis van cultureel kapitaal in de houding tegenover uitgaande investeringen. Laagopgeleiden associëren uitgaande investeringen mogelijk met ontwikkelingshulp of maatschappelijke projecten van Nederlandse bedrijven in het buitenland. Deze investeringen gaan daarmee richting landen met culturele patronen die afwijken van 'het' Nederlandse culturele patroon. Op grond van hun geringe beschikking over cultureel kapitaal vinden laagopgeleiden wellicht dat Nederland en Nederlandse bedrijven zich in elke vorm moeten distantiëren van steun aan of verwantschap met landen die afwijken dit Nederlandse culturele patroon. Vervolgonderzoek zal hier echter ook moeten uitwijzen of deze veronderstellingen juist zijn.

Uit dit onderzoek blijkt eveneens dat de weerstand tegenover mondialisering in belangrijke mate vanuit het geslacht kan worden verklaard: Vrouwen rapporteren meer weerstand dan mannen. In verschillende onderzoeken waarin het geslacht in de analyse wordt betrokken, wordt eenzelfde bevinding gedaan (Scheve & Slaughter, 2001, O'Rourke & Sinnott, 2002, Mayda & Rodrik, 2004). Aan deze constatering wordt echter verder geen aandacht besteed. Hiscox & Burgoon (2004) doen om deze reden een specifiek onderzoek naar de relatie tussen geslacht en weerstand tegen mondialisering. Zij verrichten onderzoek naar een aantal potentiële verklaringen voor dit verschijnsel, waaronder als oorzaak de verschillen tussen mannen en vrouwen op de economische factoren die in dit onderzoek gebruikt zijn en

daarnaast verschil in inkomensrisico, het verschil in sociaal-politieke oriëntatie, het verschil in masculiene en feminiene waardepatronen in de bescherming van de directe omgeving en het verschil in consumptievoorkeuren.

Uiteindelijk blijken volgens Hiscox & Burgoon (2004) niet deze factoren, maar de mate van economische kennis het significante verschil tussen mannen en vrouwen te veroorzaken:

Vrouwen hebben meer weerstand tegen mondialisering dan mannen, omdat zij over minder economische kennis beschikken en op grond hiervan weinig tot geen inzicht hebben in de wederzijdse voordelen van vrije internationale handel voor de nationale economie. Er wordt echter geen directe meting naar economische kennis verricht; de conclusie wordt getrokken op basis van het feit dat de weerstand van hoogopgeleide vrouwen ten opzichte van hoogopgeleide mannen toeneemt in hogere leeftijdscohorten.

Hiscox & Burgoon (2004) interpreteren deze waarneming als bevestiging van de these die economische kennis centraal stelt als verklarende factor in het verschil tussen de weerstand die mannen en vrouwen rapporteren. Hun interpretatie van deze constatering is namelijk dat hoogopgeleide vrouwen in vroegere leeftijdscohorten in mindere mate economisch onderwijs volgden, terwijl hoogopgeleiden vrouwen in jongere leeftijdscohorten toenemende mate economie studeren of hebben gestudeerd. In een later onderzoek van Hiscox & Burgoon (2008) wordt deze verklaringskracht van economische kennis deels bevestigd.

Lee (2011) toont echter aan dat niet economische kennis, maar juist het eerder genoemde verschil in masculiene en feminiene waardepatronen verantwoordelijk is voor de grotere mate van weerstand onder vrouwen. Binnen deze interpretatie leidt meer economische kennis onder vrouwen juist tot weerstand tegen mondialisering vanwege hun betrokkenheid bij de directe omgeving en de minder bedeelden hierin. Mannen zullen mondialisering eerder positief waarderen op grond van een gepercipieerde toename van efficiency en persoonlijke welvaart, terwijl vrouwen hierin juist een gevaar zien voor het beleid dat gericht is op herverdeling van middelen naar de maatschappelijk minder bedeelden. Vrouwen zijn vanuit hun feminiene waardenpatroon eerder geneigd om zich zorgzaam richting de minder bedeelden op te stellen. Vervolgonderzoek zal door middel van discriminerende hypothesen moeten uitwijzen of de

economische kennis of de beschreven waardenpatronen verantwoordelijk zijn voor het verschil in weerstand tegen mondialisering tussen mannen en vrouwen.

Tot slot blijken eveneens autochtonen en jongeren meer weerstand te hebben tegen buitenlandse investeringen in Nederland. Vervolgonderzoek zal echter uit moeten wijzen hoe deze relatie precies dient te worden verklaard.

Literatuur

- Bell, D. (1972). The cultural contradictions of capitalism. *Journal of Aesthetic Education*, 6(1), 11-38.
- Bourdieu, P. (1973). *Cultural reproduction and social reproduction*. In R. Brown (Ed.), *Papers in the Sociology of Education*. London: Tavistock.
- Bourdieu, P. (1986) 'The Forms of Capital'. In J.G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- Brady, D. (2009). Economic globalization and increasing earnings inequality in affluent democracies. *Research in the sociology of work*, 18, 149-181.
- Brady, D., Beckfield, J., & Seeleib-Kaiser, M. (2005). Economic globalization and the welfare state in affluent democracies, 1975–2001. *American Sociological Review*, 70, 921–948.
- Brady, D., Beckfield, J., & Zhao, W. (2007). The consequences of economic globalization for affluent democracies. *Annual Review of Sociology*, 33, 313–334.
- Burgoon, B.A., & Hiscox, M.J. (2004). The mysterious case of female protectionism: Gender bias in attitudes toward international trade. Paper presented to the American Political Science Association. Philadelphia.
- Burgoon, B.A., & Hiscox, M.J. (2008). The gender divide over international trade: Why do men and women have different views about openness to the world economy? *Harvard University*. Retrieved from <http://www.people.fas.harvard.edu/~hiscox/Gender.pdf>
- Durkheim, E. (1980). *The division of labor in society* (L. Coser, Trans.). New York: Free Press.
- Eisinga, R., Grotenhuis, M., & Pelzer, B. (2012). The reliability of a two-item scale: Pearson, Cronbach or Spearman-Brown? *International Journal of Public Health*. Retrieved from <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs00038-012-0416-3>
- Gabennesch, H. (1972). Authoritarianism as world view. *American Journal of Sociology*, 77(5), 857–875.
- Hainmueller, J., & Hiscox, M.J. (2006). Learning to love globalization: Education and individual attitudes toward international trade. *International Organization*, 60(2), 469-498.
- Houtman, D. (2003). *Class and politics in contemporary social science. 'Marxism Lite' and its blind spot for culture*. New York: Aldine de Gruyter.

- Jensen, N.M., & Lindstädt, R. (2012). Globalization with whom: Context-dependent foreign direct investment preferences. *Washington University*. Retrieved from http://pages.wustl.edu/files/pages/imce/nathanjensen/globalization_with_whom.pdf
- Johnson, G.E. (1981). The labour market effects of immigration. *Industrial and Labour Relations Review*, 33(3), 331- 341.
- Lee, H. (2011). The influence of sociotropic judgement on public perceptions of trade liberalization: Distributional judgement and institutional factors. Doctoral dissertation, University of British Columbia.
- Mansfield, E.D., & Mutz, D.C. (2009). Support for free trade: Self-interest, sociotropic politics, and out-group anxiety. *International Organization*, 63(3), 425-457.
- Mayda, A., & Rodrik, D. (2005). Why are some people and countries more protectionist than others? *European Economic Review*, 49(6), 1393- 1430.
- McDill, E.L. (1961). Anomie, authoritarianism, prejudice, and socioeconomic status: An attempt at clarification. *Social Forces*, 39(3), 239-245.
- O'Rourke, K.H. and Sinnott, R. (2001). What determines attitudes towards protection? Some cross-country evidence. In S.M. Collins & D. Rodrik (Eds.), *Brookings Trade Forum 2001* (pp. 157-206). Washington D.C.: Brookings Institute Press.
- O'Rourke, K.H., & Sinnott, R. (2006). The determinants of individual attitudes towards Immigration. *European Journal of Political Economy*, 22, 838-861.
- Sassen, S. (1988). *The Mobility of Labor and Capital. A Study in International Investment and Labor Flow*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scheve, K.F., & Slaughter, M.J. (2001). What determines individual trade-policy preferences? *Journal of International Economics*, 54(2), 267-292.
- Sklair, L. (2002). *Globalization: Capitalism and its alternatives*. New York :Oxford University Press.
- Srole, L. (1956). Social integration and certain corollaries: An exploratory study. *American Sociological Review*, 21(6), 709-716.
- Stolper, W.F., & Samuelson, P.A. (1941). Protection and real wages. *Review of Economic Studies*, 9, 58-73.

- Van der Waal, J. (2010). *Unravelling the global city debate. economic inequality and ethnocentrism in contemporary Dutch cities*. Doctoral dissertation, Erasmus University Rotterdam.
- Van der Waal, J., Achterberg, P., Houtman, D., De Koster, W., & Manevska, K. (2010). Some are more equal than others. Economic egalitarianism and welfare chauvinism in the Netherlands. *Journal of European Social Policy*, 20(4), 350-63.
- Van der Waal, J., & Houtman, D. (2011). Tolerance in the post-industrial city. Assessing the ethnocentrism of less-educated natives in 22 Dutch cities. *Urban Affairs Review*, 47(5), 642-71.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society* (G. Roth and C. Wittich, Trans.). University of California Press.
- Weil, F.D. (1985). The variable effect of education on liberal attitudes: A comparative-historical analysis of anti-semitism using public opinion survey data. *American Sociological Review*, 50(4), 458-474.